

VANHURSKAS, HURSKAS VAI NUHTEETON?
DigiMarkuksen uskonnollisen sanaston tarkastelua

Pro gradu -tutkielma

Annasara Toivanen

Suomen kieli

Helsingin yliopisto

Huhtikuu 2020



Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty		Laitos – Institution – Department	
Humanistinen tiedekunta		Suomalais-ugrilainen ja pohjoismainen osasto	
Tekijä – Författare – Author			
Annasara Toivanen			
Työn nimi – Arbetets titel – Title			
Vanhurskas, hurskas vai nuhteeton? DigiMarkuksen uskonnollisen sanaston tarkastelua			
Oppiaine – Läroämne – Subject			
Suomen kieli			
Työn laji – Arbetets art – Level	Aika – Datum – Month and year	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages	
Pro gradu -tutkielma	Huhtikuu 2020	62+4	
Tiivistelmä – Referat – Abstract			
<p>Tutkielman tavoitteena on tarkastella keväällä 2017 ilmestyneen DigiMarkuksen uskonnollista sanastoa merkitysten, tyylin ja ymmärrettävyyden näkökulmista. Suomen Pipliaseuran toteuttama Markuksen evankeliumin pilottikäännös julkaistiin vain digitaalisessa muodossa, ja sen kohderyhmänä ovat erityisesti nuoret ja nuoret aikuiset. Pilottikäännöksen uskonnollista sanastoa tutkielmassa verrataan Suomen evankelis-luterilaisen kirkon virallisiin raamatunkäännöksiin vuosilta 1938 ja 1992.</p> <p>Työn teoreettisena taustana ovat sanasemantiikka ja käännöstiede. Metodeina ovat kvalitatiivinen ja kvantitatiivinen kielen analyysi. Aineiston muodostavat kolme Markuksen evankeliumin suomennosta sekä DigiMarkuksen käännösprosessia kuvaava oheismateriaali, johon kuuluu muun muassa käännöksen ymmärrettävyyttä mitannut testi. Tutkimuskohteena oleva uskonnollinen sanasto on rajattu siten, että kaikki tarkasteltavat ilmaukset on <i>Kielitoimiston sanakirjassa</i> määritelty uskonnolliseen tai raamatulliseen kieleen kuuluviksi tai niiden uskonnollinen käyttö käy ilmi sana-artikkelien selitteistä tai esimerkeistä.</p> <p>Tutkimustuloksista käy ilmi, että kaksi kolmasosaa uskonnollisesta sanastosta on säilytetty DigiMarkuksessa ennallaan ja kolmasosa on uudistettu. Sanastosta ei voi selvästi havaita, että uudistuksen tai säilyttämisen kohteeksi olisi päätenyt semanttisesti tai tyyllillisesti juuri tietyn tyyppinen sanasto. Jumalan nimet on kuitenkin käännetty aina samalla tavalla aiempien käännösten kanssa. Myös teologisesti keskeiset termit on säilytetty, mutta niiden rinnalla DigiMarkuksessa käytetään synonyymisia vastineita, joista monet ovat ilmaisuina transparentteja eli läpinäkyviä. Kokonaan uudistettuja sanoja ovat vierasperäiset lainasanat, jotka on käännetty suomenkieliseen asuun, jos sellainen on olemassa. Tyyllillisesti pilottikäännöksessä on siirrytty uskonnollisesta erikoiskielestä yleiskieliseen suuntaan.</p> <p>Ymmärrettävyydestin perusteella ei voi sanoa, että juuri tietynlainen uskonnollinen sanasto olisi koehenkilöille ymmärrettävää tai vaikeaselkoista. Testin tulokset osoittavat, että koehenkilöt ymmärtävät uskonnollista sanastoa pääosin hyvin. Käännös vastaakin todennäköisesti nuorten kielellistä kompetenssia, ja DigiMarkuksen voi nähdä saavuttaneen käännöstavoitteen.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords			
Uskonnollinen kieli, raamatunkäännökset, käännöstiede, sanasemantiikka			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited			
Keskustakampuksen kirjasto			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

Sisällys

1 JOHDANTO.....	1
1.1 Uskonnollisen kielen piirteitä.....	2
1.2 Tutkielman aineisto	4
1.3 Tutkimustehtävä	7
2 SUOMALAISET RAAMATUNKÄÄNNÖKSET	10
2.1 Raamatunsuomennokset ennen DigiMarkusta	10
2.2 Käännösteoriat raamatunsuomennosten taustalla.....	12
3 SANOJEN MERKITYKSET JA NIIDEN YMMÄRTÄMINEN	15
3.1 Sanasemantiikasta.....	15
3.2 Sanaston ymmärtämisestä	18
4 USKONNOLLISEN SANASTON KÄÄNTÄMINEN	19
4.1 Koko sanaston kvantitatiivista tarkastelua	20
4.2 Uudistetun ja säilytetyn uskonnollisen sanaston osuudet.....	24
4.3 Samanlaiset käännösratkaisut	27
4.3.1 Kaikissa käännöksissä sama ilmaus.....	28
4.3.2 Perinteinen sanasto ja sen rinnakkaisilmaisut.....	31
4.3.3 UT 1938:n uudemmissa käännöksistä eroava sanasto	37
4.4 Erilaiset käännösratkaisut	38
4.4.1 DigiMarkuksen vanhemmista käännöksistä poikkeava sanasto	39
4.4.2 Kaikissa käännöksissä eri ilmaus.....	42
5 USKONNOLLISEN SANASTON YMMÄRRETTÄVYYS.....	45
6 YHTEENVETO JA POHDINTA	51
LÄHTEET	55
LIITTEET	63
Liite 1: Käännöksen ymmärrettävyyden testilomake	63

1 Johdanto

Suomen Pipliaseura julkaisi keväällä 2017 Markuksen evankeliumista uuden käännöksen, DigiMarkuksen, joka nimensä mukaisesti ilmestyi vain digitaalisessa muodossa. Pilottihankkeen tavoitteena oli luoda selkeä ja helppolukuinen mutta kieleltään rikas käännös, jonka kohderyhmänä olisivat erityisesti nuoret ja nuoret aikuiset. Jotta perinteinen uskonnollinen kieli muuttuisi helpommin ymmärrettävään muotoon, pyrittiin vanhalle maataloussanastolle ja uskonnolliseen erikoiskieleen kuuluville sanoille löytämään tuoreempia ja yleiskielisempiä ilmaisuja. Sanaston ohella huomiota kiinnitettiin virke- ja lauserakenteisiin, koska pitkien virkkeiden lukeminen varsinkin puhelimen näytöltä on vaikeaa.

Uskonnollisen kielen uudistamiseen pyrkinyt DigiMarkus tarjoaa kiinnostavan näkökulman suomalaisten raamatunkäännösten jatkumoon. Työssäni vertailen pilottikäännöstä Suomen evankelis-luterilaisen kirkon virallisiin raamatunkäännöksiin vuosilta 1938 ja 1992. Vertailu valottaa sitä, miten uskonnollinen kieli on ajan kuluessa muuttunut ja miten diginatiiveille tarkoitettu käännös eroaa aiemmista suomennoksista. Tutkielmassani keskityn tarkastelemaan DigiMarkuksen uskonnollista sanastoa, jota kartoitan toisaalta merkitysten ja tyylin, toisaalta taas ymmärrettävyyden kannalta. Pohdin esimerkiksi sitä, millaista uskonnollista sanastoa DigiMarkuksessa on uudistettu tai säilytetty ja millainen sanasto on nuorille ymmärrettävää tai vaikeaselkoista. DigiMarkusta on aiemmin käsitelty tiettävästi vain muutamassa lyhyehkössä artikkelissa (Kauhanen 2017, Lappalainen 2017), joten käännös tarjoaa liki koskemattoman aineiston.

Tutkielma etenee siten, että luvussa 1 käsittelen uskonnollisen kielen piirteitä, esittelen tutkimusaineiston sekä rajaan tutkimustehtävän. Luvussa 2 tarkastelen aiempia raamatunsuomennoksia ja niiden taustalla olevia käännösteorioita, ja luvussa 3 käsittelemän sanasemantiikkaa ja sanaston ymmärtämistä. Luvut 4 ja 5 sisältävät uskonnollisen sanaston analyysin. Luvussa 4 teen kvantitatiivisen katsauksen tarkasteltavana olevien käännösten koko leksikkoon, kuvaan uudistetun ja säilytetyn uskonnollisen sanaston osuuksia sekä analysoin käännösten samanlaisia ja erilaisia käännösratkaisuja. Luku 5 kartoittaa uskonnollisten ilmaisujen ymmärtämistä. Luvussa 6 teen tutkielman yhteenvedon ja pohdin saatuja tuloksia sekä mahdollisia jatkotutkimusaiheita.

1.1 Uskonnollisen kielen piirteitä

Uskonnollisen kielen määrittelyssä keskeisenä tekijänä on usein pidetty pyhän käsitettä, joka uskonnon piiristä on siirtynyt myös hengellisen kielen luonnehdintaan (Nissi & Mielikäinen 2014: 7–8). Uskontoa määritellessään esimerkiksi sosiologi Émile Durkheim (1980: 55–60) nosti uskonnon keskeisimmäksi piirteeksi sen, että se jakaa maailman kahteen osa-alueeseen: pyhään ja profaaniin eli koskemattomaan ja arkiseen. Uskontotieteilijä Mircea Eliade (2003: 34–37) taas yhdisti pyhän ihmisen uskonnolliseen kokemukseen ja nimitti uskonnollista ihmistä homo religiosukseksi, joka on jatkuvassa yhteydessä pyhään todellisuuteen (ks. myös Anttonen 1996: 62–66).

Samankaltainen pyhän ja profaanin erottelu on havaittavissa myös kielessä, ja Päivikki Suojanen määrittelee uskonnollisen kielen järjestelmäksi, jota käytetään sakraaliksi koetussa tilanteessa tai silloin, kun käsitellään yksilön tai yhteisön pyhäksi mieltämiä aiheita. Kun pyhän kokemus siirtyy asiasisällöistä ja viestintätilanteesta kieleen, tulee kielestäkin pyhää ja koskematonta. (Suojanen 1975: 230–231; 2000: 150–156.) Toisaalta on myös huomattava, kuten Hanna Lappalainen (2004: 263) osoittaa, ettei uskonnollinen kieli välttämättä ole sidoksissa tiettyyn tilanteeseen tai aiheeseen vaan sitä voidaan käyttää myös arkisessa kontekstissa esimerkiksi huumorin tai ironian keinona.

Kielentutkimuksen näkökulmasta uskonnollinen kieli voidaan määritellä erikoiskieleksi, joka eroaa yleiskielestä sanastoltaan ja rakenteiltaan (Mielikäinen 1992a: 15; Kela 2007: 13; Nissi & Mielikäinen 2014: 10). Yleiskielellä tarkoitetaan tällöin normitettua, kaikille yhteistä ja ymmärrettävää kielimuotoa. Erikoiskieli taas viittaa jonkin tieteen-, ammatti- tai harrastealan spesifiin kielimuotoon, jonka tunnusmerkkejä ovat erityinen termistö sekä tietyt tyylilliset ja syntaktiset piirteet. (*Tieteen termipankki: Kielitiede: yleiskieli; Terminologiaoppi: erikoiskieli.*) Erikoiskielen lisäksi uskonnollinen kieli on mahdollista määritellä tyyliksi, jolloin korostetaan kielimuodon vanhanaikaisuutta. Tyylijaottelussa, jossa tekstit jaetaan juhla-, asia- ja arkityyliin, uskonnollinen kieli luokitellaan juhlatyyliksi arkaististen ja juhlallisten ilmaisutapojensa vuoksi (Rintala 1991: 208–209).

Uskonnollisen kielen ominaispiirteisiin kuuluu usein tietty muuttumattomuus, mikä saattaa etäännyttää sitä muusta kielenkäytöstä. Siihen voi liittyä muita kielimuotoja enemmän kansanlingvistisiä näkemyksiä siitä, millaista uskonnollisen kielen pitäisi olla, ja esimerkiksi odotukset kielen arkaistisuudesta ovat yleisiä. Kielimuodon pysyvyyteen

saattavat vaikuttaa myös teologiset syyt, sillä kun käsitteet ja opinkohdat pyritään ilmaisemaan mahdollisimman tarkasti ja yksiselitteisesti, vaativat kielelliset muutokset yleensä pitkää ja perusteellista opillista keskustelua. Pelkona on, että vakiintuneita ilmauksia uudistettaessa myös teologiset sisällöt muuttuvat. (Mielikäinen 1998a: 15–16; 2000: 249–250; Nissi & Mielikäinen 2014: 10–11.)

Suomessa uskonnollinen kieli on perinteisesti ollut kristillisen kirkon kieltä ja pitkälti sidoksissa raamatunkäännösten kieliasuun (Mielikäinen 1998a: 14). Kun tässä työssä vastedes käytän ilmausta uskonnollinen kieli, tarkoitan sillä suomalaista kristillisten kirkkojen piirissä käytettävää kielimuotoa, joka pohjautuu raamatunkäännösten kieleen. Samaan käsitteeseen viittaa myös termillä hengellinen kieli, jota voidaan pitää uskonnollisen kielen lähisynonyymina. (Mielikäinen 1998a: 14; Nissi & Mielikäinen 2014: 8.)

Uskonnollisen kielen erityisiksi tunnuspiirteiksi voidaan lukea muun muassa arkaistiset taivutusmuodot (*lähtekäämme*), hengellinen sanasto (*armo*, *vanhurskaus*, *opetuslapsi*), käännöslainat (*ylösnousemus*), uskonnolliset kollokaatiot (*tehdä parannus*), formulat (*totisesti minä sanon teille*) sekä vanhan kirjasuomen tyylliset sanajärjestykset ja mutkikkaat lauserakenteet. Mainitut piirteet eivät kuitenkaan itsessään ole erityistä uskonnollista kieltä, vaan ne ovat käyttöhistoriansa myötä siirtyneet yleiskielestä tai käännösten kautta sakraalikontekstiin. Nykykielen näkökulmasta kieli tunnistetaan uskonnolliseksi juuri näiden konventioiden avulla. (Mielikäinen 2000: 238–251; Lappalainen 2004: 263–276; Kela 2007: 14–15.)

Uskonnollisen kielen tyypillisimpänä piirteenä pidetään yleensä hengellistä sanastoa, jonka keskeinen osa on säilynyt melko muuttumattomana 1500-luvulta nykyaikaan asti. Osa uskonnollisesta sanastosta on muodostunut siten, että Agricolan aikaiset sanat ovat jääneet pois muusta kuin hengellisestä kielenkäytöstä, ja nykyään ne mielletään uskonnollisiksi termeiksi ilman kontekstiäkin. Tällaisia ovat esimerkiksi *saarna*, *opetuslapsi* ja *veisata*. Jotkin sanat taas ovat hengellistyneet siten, että niiden uskonnollinen ja maallinen merkitys ovat eriytyneet toisistaan ja sanat ovat saaneet uskonnollisessa kielessä oman abstraktistuneen ja metaforisoituneen erityismerkityksensä. Sana *taivas* ei esimerkiksi kuvaa vain maan yläpuolella olevaa ilmatilaa vaan on myös Jumalan asuinpaikka. On kuitenkin huomattava, että uskonnolliseen kieleen liittyvä pysyvyys on osin näennäistä, koska monien sanojen merkitys on ajan kuluessa vaihtunut. Esimerkiksi *hurskas* ei enää viittaa ’viisaaseen’ tai ’ymmärtäväiseen’, eikä *laupias* kuvaa ’lempeää

ihmistä’ vaan on Jumalaan liitettävä ominaisuus. (Mielikäinen 1992a: 11; 1992b: 5–7; 1998a: 14–15; 2000: 246–247; Lappalainen 2004: 264–265; Kela 2007: 15.)

Suomalaista uskonnollista kieltä on kielitieteen puolella tutkittu tähän saakka suhteellisen vähän. Suomessa uskonnollisen kielen kehitys on ollut pitkälti sidoksissa kirja-kielen kehitykseen, ja sen vuoksi vanhan kirjasuomen tutkimus on tuonut tietoa myös ensin mainitusta, joskin uskonnollinen kieli on ollut tutkimuksessa vain sivujuonteena. Varsinaisesti uskonnollinen kieli on tullut tutkimuskohteeksi vasta viime vuosikymmeninä. Vuosien 1933/38 ja 1992 raamatunkäännöksiä on vertailtu sekä monissa opinnäytteissä että muussa tutkimuksessa (ks. esim. Mielikäinen & Suihkonen 1998), ja raamatunkäännösten lisäksi tutkimuskohteena ovat olleet esimerkiksi saarnat, virret ja uskonnollisten tekstien murrekäännökset. Raamatunkäännöksiä käyttää aineistonaan myös Maria Kela (2007) Vanhan testamentin metaforia tutkivassa suomen kielen väitöskirjassaan.

Puhutun uskonnollisen kielen tutkimuksen käynnistäjänä voidaan pitää Päivikki Suojasta, joka uskontotieteen väitöskirjassaan (1978) käsittelee Länsi-Suomen rukoilevaisuuden saarnaperinnettä. Suomen kielen väitöskirjoissaan puhuttua uskonnollista kieltä ovat tarkastelleet Esa Lehtinen (2002), Hanna Lappalainen (2004) ja Riikka Nissi (2010). Uudempaa uskonnollisen kielen tutkimusta edustaa artikkelikokoelma *Sanaa tutkimassa – Näkökulmia uskonnolliseen kieleen ja sen käyttöön* (2014), joka esittelee monipuolisesti suomalaista uskonnollisen kielen tutkimusta. Tämän tutkielman kannalta keskeisiä ovat myös Aila Mielikäisen monet uskonnollista kieltä kartoittavat artikkelit (mm. 1998b, 2000, 2001).

1.2 Tutkielman aineisto

Omassa työssäni lähestyn uskonnollista kieltä raamatunkäännösten kautta, ja tutkielman aineiston muodostavat Suomen Piiphiaseuran julkaisema DigiMarkus sekä Suomen evankelis-luterilaisen kirkon viralliset raamatunkäännökset vuosilta 1938 ja 1992. Tässä luvussa käsittelen mainituista suomennoksista vain DigiMarkusta, koska se uutena käännöksenä on erityisesti työni keskiössä. Vuosien 1938 ja 1992 käännöksiä taas tarkastelen lähemmin raamatunsuomennosten historiaa valottavassa luvussa 2.1.

Ekumeenisena hankkeena toteutetun DigiMarkuksen tavoitteena oli luoda etenkin nuorille ja nuorille aikuisille suunnattu Markuksen evankeliumin käännös, jota olisi

vaivatonta lukea tai kuunnella mobiililaitteilla. Varsinaisesta nuorisoraamatusta ei kuitenkaan ollut kyse, sillä päämääränä oli, että käännöstä voisivat lukea kaikki mobiililaitteiden käyttäjät ikään katsomatta. Tarkoituksena ei myöskään ollut korvata aiempia käännöksiä vaan tarjota niiden rinnalle uuteen käyttötapaan ja -tarpeeseen paremmin soveltuva suomennos. (DigiMarkus-sivusto; KO.)

DigiMarkus käännettiin alkukielestä, kreikasta, suoraan mobiilialustalle, eikä sitä ollut tarkoitus painaa missään vaiheessa. Tämän vuoksi pilottikäännöksen kielessä pysyttiin huomioimaan soveltuvuus digitaaliseen käyttöympäristöön, ja siinä hyödynnettiin muutenkin tekniikan mukanaan tuomia mahdollisuuksia. Hyperlinkkien takaa avautuvat kuvat ja selitteet taustoittavat käännöksessä esiintyviä käsitteitä, ja halutessaan lukija voi tehdä tekstiin alleviivauksia, kirjoittaa muistiinpanoja tai jakaa raamatunkohtia sosiaaliseen mediaan. (DigiMarkus-sivusto.) Raamatun lukeminen puhelimen tai tabletin näytöltä ei toki ole uusi ilmiö, vaan eri käännöksiä on ollut saatavilla digitaalisessa muodossa aiemminkin (ks. myös Lappalainen 2017: 283). DigiMarkus on kuitenkin tietävästi ensimmäinen evankeliumikäännös, joka on suunniteltu nimenomaan mobiililaitteita ajatellen (DigiMarkus-sivusto).

Selkeyden ja helppolukuisuuden lisäksi DigiMarkuksen kielelliseksi tavoitteeksi asetettiin sujuva ja vivahteikas yleiskieli, eikä kyseessä siis ole yksinkertaistettu selko-kielinen teksti (ks. esim. Kulkki-Nieminen 2010). Suomennoksessa haluttiin huomioida nuorten kielellinen kompetenssi, ja avuksi tässä otettiin käännöstä varten laaditut käännösohjeet sekä mielikuva teoreettisesta mallilukijasta¹, 25-vuotiaasta Elisasta. Mielikuvatyökalun tavoitteena oli auttaa keskittymään käännöksen oletettuun lukijakuntaan. (DigiMarkus-sivusto; KO.)

Mallilukijasta laaditun kuvauksen mukaan Elisan kielelliset yleisvalmiudet ovat hyvät mutta abstraktit käsitteet ja tekstin monimutkaisuus tuottavat hänelle vaikeuksia. Lisäksi Elisalla on aukkoja maatalouteen ja uskontoon liittyvässä termistössä, koska sanaston hallintaa mittavissa tutkimuksissa perinteisten termien on osoitettu olevan nuorille usein vieraita. (DigiMarkus-sivusto; KO; ML; Pajunen, Itkonen & Vainio 2015: 175–176.) Näiden kielellisen kompetenssin piirteiden vuoksi käännöksessä pyrittiin

¹ Käyttäjakeskeisessä kääntämisessä mallilukijaa voidaan käyttää silloin, kun ennen varsinaisen käännöstyön aloittamista halutaan luoda kuva siitä, millaisia käännöksen tulevat lukijat ovat. Mallilukijalla tarkoitetaan siis tekstin sisältämiä oletuksia siitä, millaisille lukijoille teksti on kohdistettu ja miten tämä ilmenee tekstissä. (Tuominen, Suojanen & Koskinen 2015: 202–203; mallilukijan/sisäislukijan käsitteestä ks. myös Tammi 1992; Töyry 2005; Alanko-Kahiluoto 2014.)

käyttämään Elisalle haasteellista kielellistä ainesta vain silloin, kun varmistettiin, ettei tekstin ymmärrettävyys kärsinyt (KO).

DigiMarkuksen käännösohjeissa otettiin kantaa sekä lause- ja virkerakenteisiin että vieraiden käsitteiden kääntämiseen. Pyrkimyksenä oli sijoittaa pääasiat päälauseisiin, suosia lyhyitä lauseita, sijoittaa virkkeeseen enintään kaksi sivulausetta ja välttää sivulauseiden upottamista päälauseen sisään. Tekstissä oli myös pyrittävä noudattamaan suomen kielelle ominaista informaation esitysjärjestystä sekä kiinnitettävä huomiota päälauseiden väliseen koheesioon. Lisäksi teksti oli jaettava luonnollisiin mutta lyhyisiin jaksoihin. Kulttuurisesti ja uskonnollisesti vieraat termit ja ajatukset oli selitettävä, ja hankaliksi koettujen ilmaisuja käännös tuli ratkaista tapauskohtaisesti. (KO.)

DigiMarkus kuului reformaation merkkivuoden hankkeisiin, ja sen rahoittajana toimi Suomen evankelis-luterilaisen kirkon Kirkkohallitus. Piipliaseuran organisoimaan hankkeeseen osallistui asiantuntijoita monelta alalta. Varsinaisen käännöstyön toteutti teologin ja suomen kielen asiantuntijan muodostama työpari, ja hankkeen ohjaamisesta vastasi ekumeeninen ohjausryhmä, johon kuului edustajia luterilaisesta, katolisesta ja ortodoksisesta kirkosta sekä Suomen vapaakristillisestä neuvostosta (SVKN). Eri kirkkokuntien edustajien lisäksi ohjausryhmässä olivat mukana suomen kielen ja teologian asiantuntijat Helsingin yliopistosta. (DigiMarkus-sivusto.)

Käytännössä käännöstyö tehtiin siten, että kääntäjät laativat käännösohjeita noudattaen ensin evankeliumin kahdesta ensimmäisestä luvusta raakakäännöksen. Tämän jälkeen käännösehdotus siirtyi hankkeen ohjausryhmän tarkasteltavaksi, ja arvioinnin jälkeen sekä käännösohjeita että itse käännöstä tarkennettiin. Uskonnollisen kielen rajoittamiseen liittyvää ohjetta esimerkiksi väljennettiin, ja tekstiä hiottiin ohjausryhmän näkemysten mukaisesti. Käännöstä myös testattiin raamatuntekstin ymmärrettävyydestä. Seuraavaksi kääntäjät suomensivat koko evankeliumin, ja käännös oli jälleen ohjausryhmän arvioitavana. Muutosehdotusten huomioonottamisen jälkeen käännöstä testattiin vielä toisen kerran haastattelemalla hankkeen ulkopuolisia henkilöitä erityisen haasteellisiksi oletetuista kohdista. Lopullisen sanamuodon hyväksyi projektin johtoryhmä. (DigiMarkus-sivusto; KO.)

Käännöksen lähtötekstinä käytettiin F. Vossin toimittaman Uuden testamentin tieteellisen kreikankielisen laitoksen *The Greek New Testament* viidettä, korjattua painosta (2014), jonka pääteksti vastaa Nestlen ja Alandin toimittaman *Novum Testamentum Graecen* 28. painosta (2012). Kreikan kielen sanojen tulkinnassa etusija oli F. William Dankerin toimittamalla sanakirjalla *A Greek-English lexicon of the New Testament and*

other early Christian literature (2000). Lisäksi kääntämisen apuna ja mallikäännöksinä toimivat vuoden 1992 raamatunkäännöksen ohella muun muassa englanninkielinen *Contemporary English version* (1997) ja saksankielinen *BasisBibel* (2010). (KO.)

DigiMarkuksen sekä vuosien 1938 ja 1992 raamatunkäännösten lisäksi käytän tutkielmani aineistona muuta Pipliaseuralta käyttööni saamaa materiaalia: DigiMarkuksen käännösohjeita, kuvausta mallilukijasta, ohjausryhmän muistiota sekä raamatuntekstien ymmärrettävyydestejä ja niiden tuloksia. Myös DigiMarkuksen oheen kirjoitettu ohjausryhmän blogi ja pilottikäännöstä esittelevän hankkeen verkkosivut kuuluvat tutkielman aineistoon. Mainittu materiaali valottaa DigiMarkuksen käännösprosessia sekä avaa esimerkiksi eri käännösratkaisuista käytyä keskustelua.

1.3 Tutkimustehtävä

Kuten edellä on käynyt ilmi, DigiMarkuksen käännösprosessin aikana erityistä huomiota kiinnitettiin uskonnollisen sanaston kääntämiseen, ja myös tutkielmani käsittelee tätä aihetta. Sanastosta kiinnostavan tutkimuskohteen tekee se, että siitä puhuttaessa on mahdollista tarkastella sekä tekstin merkityksiä että tyyliä. Myös Raamatun ymmärtämisen kannalta keskeisten ilmaisujen käsittäminen on olennaista.

Mutta mitä oikeastaan on uskonnollinen sanasto? Tutkimuskohteeni määrittelyä on mahdollista lähestyä esimerkiksi erikoiskielen käsitteen kautta. Erikoiskielisiä ilmauksia erottaa yleiskielisestä sanastosta etenkin se, että niiden merkitykset ovat tarkkarajaisia ja perustuvat eksaktiin määritelmään. Ne siis tarkoittavat samaa kontekstista riippumatta, kun taas yleiskielen sanat saavat merkityksensä kulloisessakin käyttöyhteydessä. (Haarala 1981: 15; Pitkänen 2008: 121–122.) Erikoiskielisyyden määrittelyssä ratkaisevaksi tekijäksi voidaan nostaa myös käsitetaso, sillä Karihalmeen (1996: 78–82) mukaan lekseemien erikoiskielisyyden arviointi on ”käsiteympäristöjen, käsitteiden ja niiden nimien analyysia ja ymmärtämistä”. Tämä taas vaatii runsaasti tietoa erikoisalan käsitteenmuodostuksesta (mp.).

Toisaalta uskonnollisen sanaston rajaaminen on mahdollista myös tyylin näkökulmasta. Sanastoon liittyvät tyylivivahteet ovat kuitenkin aina konteksti- ja lukijakohdaisia, koska sama sana voi eri yhteyksissä saada erilaisia merkitysvivahteita ja mielipiteet sanojen tyyllilajista voivat vaihdella voimakkaastikin esimerkiksi iän, murretaustan tai koulutuksen suhteen. Näkemykset sanojen tyyllisävystä myös voivat muuttua lyhyes-

säkin ajassa. Sanakirjoissa pyritään kuvaamaan sitä, miten sanojen tyyllisävyyn suhtautaan keskimäärin. (Grönros 1994: 11–15; 2006: 16–18.)

Tässä työssä olen käyttänyt uskonnollisen sanaston rajaamisessa apuna *Kielitoimiston sanakirjaa* ja laskenut uskonnolliseen kieleen kuuluviksi kaikki ilmaukset, jotka sanakirjassa on luokiteltu uskonnolliseen tai raamatulliseen erikoiskieleen kuuluviksi tai joiden uskonnollinen käyttö ja merkitys ilmenevät sana-artikkelien selitteistä ja esimerkeistä. Yksittäisten sanojen irrottaminen tekstistä ei aina ole tarkoituksenmukaista, ja sen vuoksi otan työssäni esille myös joitakin kollokaatioita. Kollokaatiolla tarkoitetaan sanojen yhteisesiintymää eli sitä, että tietyillä sanoilla on taipumus esiintyä aina tietynlaisten toisten sanojen kanssa (D. Cruse 1986: 40–41; Jantunen 2001: 172–173). Kollokaatiot ovat uskonnollisessa kielessä tavallisia (Lappalainen 2004: 266; Kela 2007: 15), ja tyypillisiä esimerkkejä niistä ovat muun muassa *tuomita kadotukseen* ja *tehdä parannus*.

Lisäksi on huomattava, että *Kielitoimiston sanakirjan* ohella tutkimuskohteen rajaus perustuu osittain omaan uskonnollisen kielen tuntemukseeni ja kielitajuuni, koska niihin pohjautuen olen etsinyt tietyn sanaston määritelmät sanakirjasta – käännösten koko leksikon tarkistaminen lisäisi työmäärää kohtuuttomasti. Uskonnollisen kielen osaamiseni pohjautuu toisaalta evankelis-luterilaisen kirkon seurakuntaelämän tuntemukseen, toisaalta teologian maisteriopintoihin. Uskonnollisen kielen kaltaisen spesifin tekstilajin sisällä kielenkäyttäjän kompetenssiin vetoamista voi pitää perusteltuna (Lehtinen 2002: 33–34; Lappalainen 2004: 25–26, 266).

DigiMarkuksen sanastoa vertailen vuoden 1938 Uuteen testamenttiin ja vuoden 1992 kirkkoraamattuun. Kyseiset käännökset olen valinnut vertailuaineistoksi yhtäältä niiden evankelis-luterilaisessa kirkossa nauttiman virallisen aseman vuoksi, toisaalta siksi, että ne mahdollistavat DigiMarkuksen sanaston tarkastelun suhteessa uskonnollisen kielen kehitykseen 1900-luvun alkupuolelta 2010-luvulle asti. Arkaistisella käännösoitteella tehty vuoden 1938 suomennos kantaa mukanaan suomalaisen uskonnollisen kielen perinteitä, ja vuoden 1992 käännös taas edustaa nykykielisempää käännöstä. Tutkielmassani en kuitenkaan arvota eri käännöksiä millään tavalla vaan tavoitteeni on ainoastaan pohtia niiden keskinäisiä eroja ja yhtäläisyyksiä.

Uskonnollista sanastoa tarkastelen kahdesta eri näkökulmasta, ja päätutkimuskysymykseni ovat seuraavat:

- 1) Miten DigiMarkuksen uskonnollinen sanasto on käännetty suhteessa vuosien 1938 ja 1992 käännöksiin?
- 2) Millainen uskonnollinen sanasto osoittautui DigiMarkuksen ymmärrettävyydestien perusteella koehenkilöille ymmärrettäväksi ja millainen vaikeaksi tai monitulkintaiseksi?

Ensimmäisen päätutkimuskysymykseni osalta pyrin selvittämään, kuinka suuri osa uskonnollisesta sanastosta on uudistettu tai säilytetty DigiMarkuksessa ja millainen sanasto on käännetty samalla tai eri tavalla aiempien käännösten kanssa. Pohdin myös sitä, miten sanojen merkitys ja tyyli ovat muuttuneet ja millaisia syitä uudistamisen tai uudistamatta jättämisen taustalla mahdollisesti on. Uskonnollisen sanaston lisäksi kartoitan lyhyesti käännösten koko leksikkoa kvantitatiivisesti. Käännösratkaisujen tarkastelussa käytän apuna suomen kielen ja teologian sanakirjoja, esimerkiksi *Suomen kielen etymologista sanakirjaa* (SKES) ja Heikki Palvan laatimaa *Raamatun tietosanastoa*.

Toista päätutkimuskysymystäni lähestyn käännösprosessin yhteydessä tehtyjen raamatuntekstin ymmärrettävyydestien avulla. Kartoitan sitä, millaisten ilmausten merkityksestä koehenkilöt ovat yksimielisiä ja millaisten termien merkityksestä heillä on erilaisia näkemyksiä. Analysoin myös sitä, miten erilaisia tulkintoja voisi selittää.

Työni tavoitteena on siis vertailla suomenkielisiä käännöksiä, ei tarkastella lähtökielen ja suomenkielisten käännösten välistä vastaavuutta. Joissakin tapauksissa kreikankielisen ilmauksen esille ottaminen on kuitenkin hyödyllistä, jotta suomalaisia käännösvastineita pystyisi tarkastelemaan sen valossa. Uskonnollisen sanaston käsittelyssä käytänkin tarvittaessa apuna kreikankielistä alkutekstiä, Nestlen ja Alandin toimittaman *Novum Testamentum Graecen* 28. painosta (NA28), mutta ennen kaikkea työ keskittyy kolmeen suomenkieliseen käännökseen ja niiden keskinäiseen vertailuun.

Tutkimusotteeltaan työni on pääasiassa kvalitatiivinen, mutta lisäksi hyödynnän käännösten koko sanaston vertailussa kvantitatiivista tutkimusmenetelmää. Työn teoreettisen taustan muodostavat käännöstiede, sanasemantiikka ja sanaston hallintaan ja ymmärrettävyyteen liittyvä tutkimus. Tutkielma kuuluu fennistiikan alaan, mutta sillä on yhtymäkohtia myös teologiaan.

2 Suomalaiset raamatunkäännökset

Kieli muuttuu, ja sen vuoksi Raamattu on käännetty aika ajoin uudelleen. Tässä luvussa tarkastelen ennen DigiMarkusta ilmestyneitä suomalaisia raamatunkäännöksiä. Luku 2.1 valottaa raamatunsuomennosten historiaa, ja luku 2.2 keskittyy suomennosten taustalla oleviin käännösteorioihin.

2.1 Raamatunsuomennokset ennen DigiMarkusta

Ensimmäisen kerran Uusi testamentti ilmestyi suomeksi 1548 Mikael Agricolan kääntämänä, ja koko Raamattu saatiin suomeksi noin sata vuotta myöhemmin, vuonna 1642. Tavoitteena tässä Bibliassa oli käyttää puhdasta suomea, jota kaikkialla maassa voitaisiin ymmärtää. Kirja oli kuitenkin sekä kookas että kallis, ja sen rinnalle tarvittiin pian uusi laitos. Vuonna 1685 julkaistiin Paimion rovasti Henrik Florinuksen muokkaamana ja tarkistamana niin kutsuttu sotaraamattu, jota pienemmän koon ja huokeamman hinnan ansiosta voitiin kuljettaa myös mukana sodassa. Vuosina 1758 ja 1776 taas ilmestyivät kirkkoherra Antti Lizeliuksen toimittamat painokset, joista jälkimmäinen tunnetaan Vanhan kirkkoraamatun nimellä ja jota 1800-luvulla käytettiin vielä ahkerasti kansan parissa. Toimitustyössään Lizelius pyrki sekä parantamaan aiempien käännösten oikeinkirjoitusta että ottamaan huomioon kreikan- ja hepreankieliset alkutekstit. Vuonna 1777 julkaistiin lisäksi Tallinnassa vuoden 1758 käännöksen pohjalta niin kutsuttu Räävelin Raamattu, joka oli tarkoitettu Venäjän valtaan joutuneiden suomenkielisten alueiden käyttöön. (Häkkinen 1994: 83, 87–89; Lehikoinen & Kiuru 1998: 15, 20–23.)

1800-luvun alun valtiolliset muutokset ja suomen kielen kehittyvä asema johtivat vuosisadan puolivälissä siihen, että Raamattuun alettiin kaivata ajanmukaisempaa kieltä. Vuonna 1856 maisteri A. W. Ingman saikin tehtäväkseen laatia uuden raamatunkäännöksen. Ingmanin eduksi on mainittu etenkin hänen heprean kielen taitonsa, mutta valmiin käännöksen kalevalainen tyyli aiheutti siinä määrin tyytymättömyyttä, että käännös hyväksyttiin vain koekäyttöön. Jälkipolvet tuntevat suomennoksen Ingmanin ”koetusraamattuna”. (Puukko 1946: 261–266, 277–278; Mielikäinen 2014: 35–36.)

Seuraava käännöskomitea asetettiin jo vuonna 1861 valmistelemaan uutta raamatunsuomennosta. Käännösprosessista kehkeytyi pitkä, sillä Vanhan testamentin käännöksen kirkolliskokous hyväksyi vasta 1933 ja Uusi testamentti julkaistiin 1938. Työn

pitkittymiseen vaikuttivat alkuvaiheessa käännösohjeiden epätarkkuus ja se, että komitean jäsenet tekivät suomennosta muiden töidensä ohessa. Osa komitean jäsenistä ehti käännösprosessin aikana ikääntyä, ja raamatunkäännöksen valmiiksi saamiseksi jouduttiin lopulta asettamaan kolme eri komiteaa. (Puukko 1946: 284–298, 314, 395–396, 411.)

Vuoden 1933/38 käännös oli jo syntyessään vanhentunut, mihin toisaalta vaikutti se, että käännöstä oli valmisteltu useita vuosikymmeniä, toisaalta se, että siinä suosittiin perinteitä säilyttävää käännösotetta. Työn loppuvaiheessa voitti arkaisoiva, vanhahtavaa ilmaisua suosiva käännöstyyli, ja käännöksessä pyrittiin tietoisesti säilyttämään perinteinen uskonnollinen kieli, joka 1900-luvun alussa oli jo vakiintunut omaksi tyyliilajikseen. Myös kielentarkastajina toimineet Juhani Aho ja Otto Manninen palauttivat uudissanoja takaisin vanhoihin jo vakiintuneisiin ilmaisiin ja muokkasivat tekstiä muutenkin tyyliiltään arkaistisemmaksi. Käännösteknisesti suomennoksessa pyrittiin noudattamaan niin sanottua sanakonkordanssia eli samat alkukielen sanat oli tarkoitus kääntää aina samoilla suomenkielisillä sanoilla. Kielten sanastollisten erojen vuoksi tässä ei kuitenkaan aina onnistuttu. (Puukko 1946: 390–391; A. Toivanen 1985: 11; Itkonen-Kaila 1986: 78–80, 86–87; Kela 2007: 38–41; Mielikäinen 2014: 38–39.)

Vuoden 1933/38 käännöksen valmistelu osui aikaan, jolloin suomen kirjakieli kehittyi huimaa vauhtia ja erityisesti sanasto laajeni nopeasti. Kirkkoraamatusta pyrittiin toisaalta säilyttämään vuoden 1776 käännöksen ”arvokas sanonta” ja siirtämään siihen mahdollisimman paljon vanhaa sanastoa (esim. *aivoitus*, *hamaan* ja *sonnustaa*). Toisaalta käännökseen otettiin runsaasti uusia ilmaisuja, joita olivat esimerkiksi *alaikäinen*, *kavaltaa* ja *pyhäkkö*. Edellisen suomennoksen vanhentunutta sanastoa myös pyrittiin jättämään pois, ja vuoden 1933/38 käännöksestä karsiutuivat esimerkiksi *pitkäinen* ’ukkonen’, *nälkiä* ’nähdä nälkää’ ja *ylitsekäyminen* ’rikkomus’. Sanastoltaan käännös eroaakin huomattavasti vuoden 1776 kirkkoraamatusta. (Mielikäinen 1998b: 108–109; 2001: 405; 2014: 46–47.)

1930-luvun käännöksen ilmestymisen jälkeisinä vuosikymmeninä raamatunkäännöstyö tehostui ympäri maailmaa, kun kielitieteen ja raamatunkäännösseurojen yhteistyön tuloksena syntyi moderni käännöstiede. Myös Suomessa raamatunkäännöstyö vilkastui, ja 1972 Esko Rintala julkaisi yhdessä Heikki Räisäsen ja Raimo Huikurin kanssa *Uusi testamentti nykysuomeksi* -käännöksen. Vuotta myöhemmin ilmestyi Jussi Aron laatima *Psalmi nykysuomeksi*, ja 1969 julkaistiin Pentti Saarikosken suomennos Matteuksen evankeliumista. Mainittujen käännösten suurimmaksi merkitykseksi on nähty

se, että ne avasivat tietä seuraavalle viralliselle raamatunkäännökselle. (A. Toivanen 1985: 40–42; Kela 2007: 41.)

Vuonna 1992 ilmestyneen kirkkoraamatun valmistelu aloitettiin 1973. Käännöstyön kielelliseksi tavoitteeksi tuli ”selkeä, luonteva ja nykyaikainen yleiskieli”. Pyrkimyksenä oli ottaa huomioon suomen kielen kehitys ja luopua edellisen kirkkoraamatun edustamasta raamattukielestä. Vielä nykykielistämistäkin keskeisempänä pidettiin kuitenkin sitä, että uusi suomennos noudattaisi alkukielten rakenteiden sijaan suomen kielen rakenteita. Tavoitteena oli, että käännös välittäisi lukijalle tekstin sisällön sellaisena kuin alkutekstin lukijakin sen oli ymmärtänyt. Lähtötekstin sisältämän informaation lisäksi haluttiin tuoda esille myös alkuperäisen tekstin tyyli ja tunnesisältö. (A. Toivanen 1985: 12–14; 1989: 11, 19; Nikolainen 1986: 10–12; Kolehmainen 2014: 91; T. Toivanen 2014: 132–133.)

Vuoden 1992 käännöksessä sanasto on monipuolistunut, ja siihen on otettu mukaan eri tieteenalojen termistöä esimerkiksi luonnontieteistä. Perinteinen teologinen sanasto on säilynyt ennallaan, mutta monet uskonnollisen kielen sanat ovat saaneet rinnalleen synonyymisia ilmaisuja. Edellisen käännöksen sanakonkordanssista on siis luovuttu, ja vuoden 1992 kirkkoraamatussa vaihtelevat konteksteittain esimerkiksi sanat *iankaikkinen* ja *ikuinen* sekä *vanhurskas* ja *oikeamielinen*. Vanhentuneet sanat on käännöksestä pyritty jättämään pois. (Mielikäinen 1998b: 109; 2001: 408–416; 2014: 47–49.)

Kirkkoraamatun uudempaa raamatunsuomennostyötä edustaa vuonna 2012 julkaistu Raamattu Kansalle -käännös, joka on laajalti käytössä niin kutsutuissa vapaissa suunnissa. Käännöksen tavoitteena oli luoda ”alkutekstejä ja sanavastaavuutta kunnioitava käännös”, eli käännösteknisesti sen voi nähdä palaavan lähemmäksi vuoden 1933/38 suomennosta. Raamattu Kansalle -käännöksen on toteuttanut samanniminen yhteiskristillinen yhdistys. (Raamattu Kansalle -sivusto.)

2.2 Käännösteoriat raamatunsuomennosten taustalla

Ennen kuin varsinainen käännöstiede 1950-luvulta alkaen alkoi kehittyä, suosittu kääntämistapa oli niin sanottu muodollinen vastaavuus, jonka mukaan vuoden 1933/38 raamatunsuomennos on laadittu. Muodollisessa vastaavuudessa, jota kutsutaan myös kirjaimelliseksi tai sanatarkaksi kääntämiseksi, tavoitteena on pysytellä mahdollisimman

lähellä lähtötekstin kielellistä muotoa. Vastaavuus lähtötekstin kanssa voi olla eriasteista, mutta pääperiaatteena on pyrkiä kääntämään siten, että kaikilla lähtötekstin sanoilla olisi käännöksessä sanavastine ja myös käännöksen sanajärjestys ja syntaktiset rakenteet mukailisivat lähtötekstiä. (Ingo 1990: 261; Vehmas-Lehto 1999: 27–28, 35.)

Ratkaistakseen sanatarkkaan raamatunkääntämiseen liittyvät ongelmat raamatunkääntäjien konsulttina työskennellyt Eugene A. Nida kehitti 1960-luvun kuluessa dynaamisen vastaavuuden eli dynaamisen ekvivalenssin käännösperiaatteensa, johon vuoden 1992 raamatunkäännös pääosin pohjautuu. Nidan käsitys käännösprosessin etenemisestä perustuu Noam Chomskyn varhaiseen transformaatioteoriaan, jonka mukaan kaikista kielistä voidaan erottaa pieni määrä niin sanottuja syvärakenteita eli struktuureja, joiden varaan kielen muut osat rakentuvat. Eri kielissä nämä syvärakenteet muistuttavat toisiaan enemmän kuin pintarakenteet, minkä vuoksi kääntäjän on ensin transformoitava lähtökielen teksti syvärakenteiksi, muunnettava sitten lähtötekstin ydinlauseet tulokielen ydinlauseiksi ja lopuksi muokattava tulokielen syvärakenteet jälleen pintarakennetason tekstiksi. (Nida 1964: 66–69; Kela 2007: 49–51.)

Toinen keskeinen ajatus dynaamisen ekvivalenssin käännösteoriassa on se, että käännöksen tulisi herättää lukijoissaan sama reaktio, jonka lähtöteksti on saanut aikaan alkuperäisessä yleisössään. Tämä on mahdollista, jos kohdeyleisö vastaanottaa saman sanoman, jonka myös lähtötekstin yleisö on saanut. Käännöstä voidaan pitää onnistuneena, jos kohdeyleisöjen reaktiot ovat samanlaiset. Käännöksen arvoa ei näin ollen määritetä ainoastaan lähtötekstin ja kohdetekstin suhteen perusteella, vaan arvioinnissa otetaan huomioon myös kielenulkoinen seikka, käännöksen vastaanottajareaktiot. (Nida 1964: 159; Nida & Taber 1969: 24; Vehmas-Lehto 1999: 56; Kela 2007: 51.)

Olenainen osa dynaamista ekvivalenssikäsitystä on lisäksi se, että käännöksessä käytetään luontevaa tulokieltä – muutenhan ajatus samanlaisesta reagointitavasta muuttuisi perusteettomaksi. Luontevassa tulokieleessä ei kuitenkaan sinänsä ollut mitään uutta, koska ajatuksen semanttisesta vastaavuudesta ja sujuvasta tulokielestä oli aikanaan esittänyt jo Cicero, joka omassa työssään noudatti ”vapaan” kääntämisen periaatteita. ”Vapaan” kääntämisen kannattajiin kuului myös Martti Luther. Käänteentekevää dynaamisen ekvivalenssin käännösteoriassa oli sen sijaan se, että käännöksessä voidaan lähtötekstin kielellisen muodon lisäksi poiketa myös alkutekstin merkityksestä ja tuoda käännös lähemmäksi vastaanottajan kulttuuria. (Vehmas-Lehto 1999: 29–30, 56–57.) Raamatunkääntämiseen liittyvinä esimerkkeinä Nida mainitsee muun muassa ilman-

suunnat sekä erilaiset kasvien ja eläinten nimitykset (Nida 1964: 215–218; Nida & Taber 1969: 109–111).

Sekä formaalinen että dynaaminen ekvivalenssi siis tähtäävät vastaavuuteen lähtötekstin kanssa, mutta se, miten käännöksen tulisi vastata lähtötekstiä, on erilaista. Formaalisessa ekvivalenssissa vastaavuus perustuu kielellisten keinojen vastaavuuteen, kun taas dynaamisessa ekvivalenssissa vastaavuuden kriteerinä on kielenulkoinen tekijä, vastaanottajareaktio. Muodollista vastaavuutta on kritisoitu esimerkiksi siitä, että se tuottaa epäluontevaa tulokielä. Nidan teoriaa puolestaan on arvosteltu siksi, että vastaanottajien reaktioita on vaikea mitata. (Ingo 1990: 278–279; Vehmas-Lehto 1999: 90–91.)

Ekvivalenssiteorioihin liittyvien ongelmien vuoksi käännöstieteessä on siirrytty yhä enemmän adekvaattisuuden suuntaan. Adekvaattisuus tarkoittaa käännöksen suhdetta tulokieleen ja käännöksen vastaanottajiin eli sitä, miten käännös toimii tulokielisessä yhteisössä. Adekvaattisuuden puolesta ovat puhuneet erityisesti Katharina Reiss ja Hans Vermeer, jotka ovat kehittäneet niin kutsutun skoposteorian. (Vehmas-Lehto 1999: 91–92.) Myös DigiMarkuksen käännöstyö pohjautuu siihen (KO).

Skoposteorian keskeisin ajatus on, että käyttötarkoituksen tulisi ohjata kaikkea kääntämistä. Kreikan sana *skopos* tarkoittaakin ’tavoitetta’ tai ’päämäärää’. Keinot, joilla käännös toteutetaan, valitaan skopoksen mukaan, eli kääntämisessä ”tarkoitus pyhitää keinot”. Käännöksen kannalta on olennaisempaa, että sille määritelty tavoite saavutetaan, ei siis niinkään se, että käännös suoritettaisiin tietyllä tavalla. Skoposteorian mukaan käännöksen ei tarvitse olla ekvivalentti, koska pääasia on, että se on hyvä. Hyvän käännöksen mittarina taas toimii se, että käännös pystyy toteuttamaan sille asetetun funktion. (Reiss & Vermeer 1986: 54–58; Kela 2007: 53–54.)

Käännöksen skopos riippuu vastaanottajasta, ja se voi olla erilainen kuin lähtötekstin päämäärä (Reiss & Vermeer 1986: 59–60). Jos esimerkiksi lähtötekstin tavoitteena on välittää tietoa ja vaikuttaa, voidaan käännöksen päämääräksi asettaa pelkkä informaation jakaminen. Skoposteorian kritiikiksi on esitetty muun muassa sitä, että jos käännökselle asetetaan tietty päämäärä, saattaa se rajoittaa kääntämismahdollisuuksia ja sitä kautta myös käännöksen tulkintavaihtoehtoja. (Vehmas-Lehto 1999: 94–95.)

Dynaamista ekvivalenssiateoriaa ja skoposteoriaa yhdistää se, että ne ovat molemmat luonteeltaan kommunikatiivisia. Tavoitteena on siis viestin välittäminen, ja kääntäminen ymmärretään viestinnäksi, jossa kääntäjä välittää lähtökieliseltä lähettäjältä kohdekieliselle vastaanottajalle tietyn sanoman. (Vehmas-Lehto 1999: 58–59, 97.)

3 Sanojen merkitykset ja niiden ymmärtäminen

Työni keskiössä on tarkastella, miten perinteistä uskonnollista sanastoa on uudistettu DigiMarkuksessa, ja tässä luvussa taustoitan aihetta käsittelemällä sanaston tutkimukseen liittyvää teoriataustaa. Luvussa 3.1 kartoitan sanojen merkitystä tutkivaa sanasemantiikkaa, ja luvussa 3.2 syvennyn sanaston hallintaan ja ymmärrettävyyteen liittyvään tutkimukseen.

3.1 Sanasemantiikasta

Sanasemantiikka eli leksikaalinen semantiikka kartoittaa sanojen keskinäisiä yhteyksiä ja niiden suhdetta kielenulkoisen maailman tarkoituksiin. Sanan merkitykseen sisältyvät sekä tieto suhteista saman käsitejärjestelmän toisiin yksiköihin että tieto viittaussuhteista ulkomaailmaan. (Häkkinen 1996: 171.)

Sanan merkitystä on perinteisesti kuvattu kahdesta näkökulmasta, ja se on jaettu toisaalta usuaaliseen ja okkasionaaliseen, toisaalta taas denotatiiviseen ja konnotatiiviseen merkitykseen. Jako usuaaliseen ja okkasionaaliseen merkitykseen pohjautuu ajatukseen, että kaikilla sanoilla on yleinen, kontekstista riippumaton ja kielenkäyttäjien yhteisesti jakama käsitys sanan merkityksestä. Tätä merkitystä nimitetään usuaaliseksi, ja se esitetään sanakirjoissa. Siitä poikkeaa merkitys, jonka sana tietyssä tilanteessa saa. Tätä merkitystä kutsutaan okkasionaaliseksi, ja se eroaa jonkin verran usuaalisesta. Okkasionaalinen merkitys pohjautuu siis aina usuaaliseen merkitykseen, mutta sen tarkka sisältö määrittyy vasta kussakin tilanne- ja lauseyhteydessä. (Geeraerts 2010: 14–16; Kuiri 2012: 27–28.)

Jako denotatiiviseen ja konnotatiiviseen merkitykseen taas viittaa siihen, että sanan merkitys muodostuu useista osatekijöistä. Sanan keskiössä on denotatiivinen päämerkitys, joka ratkaisee sen, millaisista tarkoituksista sanaa voidaan käyttää. Denotatiivinen merkitys kattaa tunnistamisen kannalta välttämättömät ja riittävät merkityspiirteet, jotka ovat kaikille kieliyhteisön jäsenille yhteisiä. Päämerkityksen lisäksi sanoilla on vaihteleva joukko assosiatiivisia eli konnotatiivisia merkityksiä, jotka eri kielenkäyttäjillä ovat määrältään ja laadultaan erilaisia. Monesti lisämerkityksiin sisältyy voimakas tunnelataus, ja sen vuoksi niitä nimitetään affektiivisiksi merkityksiksi. Stilistisellä merkityksellä taas tarkoitetaan sanoihin assosioituvaa tyyliarvoa, johon liittyy muun

muassa se, millaisissa yhteyksissä sanaa voidaan käyttää. Esimerkiksi ilmaukset *peljätää* ja *virvoittaa* kuulostavat vanhahtavilta ja etenkin uskonnolliseen kieleen kuuluvilta. Denotatiivisen ja konnotatiivisen merkityksen välille on usein vaikea vetää rajaa. (Häkkinen 1983: 167–168; 1996: 172–173; Karlsson 1994: 218–219.)

Strukturaalikielitieteen mukaisesti sanojen merkityksiä voidaan kuvata myös sanakenttien eli merkityskenttien avulla. Sanakentät ilmaisevat sitä, mitkä sanat kuuluvat samaan paradigmaattiseen eli assosiatiiviseen kenttään ja millaisissa suhteissa saman kentän sanat ovat keskenään. Sanojen merkitys siis määrittyy suhteessa muihin saman kentän sanoihin. Tyypillisiä esimerkkejä sanakentistä ovat muun muassa värisanat ja sukulaisuutta ilmaisevat sanat. (Karlsson 1994: 196, 202–203; Geeraerts 2010: 52–54.) Myös uskonnollista sanastoa voinee pitää omana sanakenttanaan, jonka ilmaisut määrittyvät semanttisesti suhteessa toisiinsa. Merkityskenttäanalyysistä on kuitenkin yleensä eniten hyötyä silloin, kun tarkasteltavat sanat liittyvät tiiviisti yhteen eivätkä ole kovin monimerkityksisiä (Karlsson 1994: 202). Uskonnollisen sanaston analysointiin merkityskentät eivät ehkä sovellukaan parhaalla mahdollisella tavalla, koska uskonnollisen kielen ilmaisut eivät muodosta riittävän tiivistä sanakenttää.

Merkityksen osatekijöitä voidaan kuvata myös semanttisten piirteiden eli semanttisten komponenttien avulla. Komponenttianalyysin taustalla on ajatus, että sanojen merkitys muodostuu pienemmistä osasista, komponenteista, ja samaan sanakenttään kuuluvien sanojen merkityksiä on mahdollista eritellä binaaristen vastakohtaparien avulla. Esimerkiksi sanat *mies*, *nainen*, *poika* ja *tyttö* voidaan erottaa toisistaan vastakohtapiirteillä < aikuinen – ei-aikuinen > ja < maskuliininen – feminiininen >. Komponenttianalyysillä sanakentän sisäisiä suhteita voidaan siis kuvata yksityiskohtaisemmin. On kuitenkin huomattava, että semanttisten piirteiden kuvausvoima on melko rajallinen, koska niiden avulla on mahdollista eritellä vain suhteellisen selvästi erottuvia merkitysominaisuuksia. (Häkkinen 1996: 173–174; Karlsson 1994: 198–201; Geeraerts 2010: 52, 70–80.) Komponenttianalyysikaan ei siten sovellu erityisen hyvin uskonnollisen sanaston analysointiin.

Sanaston sisäisiä merkityssuhteita kuvaavat myös synonymia, polysemia, homonymia, hyponymia eli merkitysten hierarkkiset suhteet, meronymia eli osakokonaisuussuhde sekä vastakohtaisuus (Karlsson 1994: 197–198, 203–207). Edellä mainituista etenkin synonymia ja polysemia ovat aineistoni kannalta keskeisiä, joten käsittelen niitä seuraavaksi tarkemmin.

Synonyymeiksi kutsutaan yleisesti muodoltaan erilaisia lekseemejä, joiden denotaatiot ovat identtiset. Täydellinen synonymia tarkoittaa sitä, että sanat olisivat vaihdettavissa keskenään kaikissa konteksteissa eli lekseemien denotaatiossa, konnotaatiossa, tyyliässä ja affektiivisessä merkityksessä ei olisi minkäänlaista eroa. Täydellisiksi synonyymeiksi on suomen kielessä esitetty esimerkiksi adpositioita *takia ~ vuoksi* tai adverbejä *koskaan ~ milloinkaan*, mutta yleensä synonyymiehdokkaat eroavat toisistaan joltain osin, ja kahden lekseemin täydellinen vastaavuus on kielessä hyvin harvinaista. Useimmiten synonyymeista puhuttaessa tarkoitetaan lähisynonyymeja eli sanoja, joilla on sama denotaatio mutta jotka poikkeavat toisistaan esimerkiksi tyylin tai tavanomaisen käyttöyhteyden osalta. (Itkonen 1966: 365; D. Cruse 1986: 265–284; Karlsson 1994: 203–204; ks. myös Murphy 2003: 143–149; A. Cruse 2013: 142–145.) Esimerkiksi uskonnollisen kielen sanat *iankaikkinen* ja *ikuinen* ovat pitkälti samanmerkityksisiä mutta eroavat toisistaan tyyliarvoltaan.

Sanojen synonyymisuuden asteessa on siis eroja, ja D. A. Cruse (1986: 265–268) asettaakin sanat jatkumolle, jonka toisessa päässä ovat absoluuttiset synonyymit ja toisessa päässä sanat, jotka eivät ole synonyymisia missään kontekstissa. Synonyymeiksi lukeutuvat sanat, joiden keskeiset semanttiset piirteet ovat samat mutta jotka eroavat toisistaan konnotaatioiltaan (mp.). Synonymiasta keskeisen ilmiön työssäni tekee se, että DigiMarkuksessa perinteisten ja vanhahtavien ilmaisujen tilalle on pyritty etsimään uusia sanoja. Pilottikäännöksen uusissa ilmaisuissa ei varmastikaan ole kyse täydellisestä synonymiasta, joten merkitysten voi olettaa poikkeavan jossain määrin aiempien käännojen ilmaisuista. Koska DigiMarkuksen tavoitteena oli yleiskielistää perinteisiä termejä, lieenee eroa ainakin sanojen tyyliässä.

Polyseemisiksi eli monimerkityksisiksi kutsutaan lekseemejä, joilla on useita denotaatioita. Tietyissä kontekstissa yleensä vain yksi polyseemisen sanan merkityksistä on asiayhteyden perusteella sopiva, ja sanoman vastaanottaja joutuukin koko ajan tekemään tällaisia kontekstuaalisia valintoja pyrkiessään ymmärtämään puhetta tai kirjoitettua tekstiä. Polyseemiset sanat vaikeuttavat ymmärtämistä näennäisesti, mutta todellisuudessa ne tekevät kielen omaksumisesta ja oppimisesta helpompaa, koska ilman niitä kieleen tarvittaisiin moninkertainen määrä lekseemejä. Tietyn lekseemin merkitysvariantista yksi voi erottua muita ensisijaisemmaksi eli sanan päämerkitykseksi. Alamerkitykset eivät kuitenkaan ole sattumanvaraisia, sillä ne ovat metaforisessa tai metonyymisessä suhteessa lekseemin konkreettiseen denotaatioon. (Karlsson 1994: 197–198; A. Cruse 2013: 117–118.) Esimerkiksi lekseemin *paimen* uskonnollinen merkitys ’Kristus’

on metafora, joka perustuu päämerkitykseen 'laitumella olevan karjan paimentaja'. Aineistossani polysemia nousee esille erityisesti niissä tekstikohdissa, joissa lähtö- tai kohdekielen ilmauksen monimerkityksisyys on otettu huomioon käännösratkaisuissa.

Merkityssuhteiden perusteella sanat on mahdollista jakaa myös opaakkeihin ja transparentteihin sanoihin sen mukaan, voiko niiden merkitystä päätellä muodon perusteella. Opaakkeihin eli läpinäkymättömiin sanoihin kuuluvat ne sanat, joista ei päällepäin pysty sanomaan, mitä ne merkitsevät. Transparenteista eli läpinäkyvistä sanoista merkitys taas on mahdollista päätellä. Opaakkia sanaa edustaa esimerkiksi *juristi* ja transparenttia *lakimies*. (Itkonen 1966: 347–350; D. Cruse 1986: 37–40; Kangasniemi 1997: 66.)

3.2 Sanaston ymmärtämisestä

Leksikaalinen tietoisuus eli sanojen muodon ja merkityksen hallinta on kielenkäytössä keskeinen elementti, joka on sidoksissa niin lukemis- kuin kirjoittamistaitoihinkin (Milton 2009: 175–180; Pajunen, Itkonen & Vainio 2015: 160). Sanan merkityksen määrittely vaatii määrittelemisen kohteen tarkkaa hallintaa, ja sanaston tuntemusta onkin tutkittu paljon kartoittamalla koehenkilöiden kykyä määritellä sanojen merkityksiä. Useissa tutkimuksissa on havaittu, että semanttinen tieto ja kyky analysoida merkityksiä karttuvat iän myötä. Nuoret osaavat määritellä sanojen merkityksiä paremmin kuin lapset ja aikuiset puolestaan paremmin kuin kasvuikäiset. Myös koulutus vaikuttaa sanojen määrittelykykyyn, sillä pitkään kouluttautuneilla sanatieto säilyy vanhuudessa pidempään kuin vähemmän koulutetuilla. (Kurland & Snow 1997: 622–624; Benelli, Belacchi, Gini & Lucangeli 2006: 93–96; Pajunen, Itkonen & Vainio 2016: 477.) Edellä sanotun perusteella voi olettaa, etteivät kaikki virallisten raamatunkäännösten ilmaisut ole nuorille vielä tuttuja, koska heidän sananhallintataitonsa ovat vasta kehittymässä ja kyse on erikoiskielisestä tekstistä.

Erilaisten sanojen määriteltävyydessä on runsaasti eroja. Konkreettiset ja kuviteltavissa olevat sanat ovat helpompia määritellä kuin abstraktit. Sanaluokista substantiivit puolestaan ovat yksinkertaisempia kuin adjektiivit ja verbit, ja johtamattomat sanat ovat helpompia kuin kompleksiset. Myös sanojen frekvenssin on havaittu vaikuttavan määriteltävyyteen, koska tavalliset sanat ovat helpommin määriteltäviä kuin harvinaiset. (Pa-

junen 2012: 27; Rantala 2012: 103–104; Turunen 2012: 95–98; Honko 2013: 400–407; Pajunen, Itkonen & Vainio 2015: 182; 2016: 477–478.)

Sanaston keskeisyyteen tekstin ymmärrettävyydessä on kiinnittänyt huomiota myös Osmo A. Wiio, joka on tutkinut erityisesti tekstin ymmärrettävyyttä. Wiion mukaan tärkeimpiä ymmärrettävyyttä häiritseviä tekijöitä ovat vaikeat sanat ja tekstin rakenteellinen monimutkaisuus. Pitkät ja vieraat sanat vaikeuttavat ymmärtämistä, ja lyhyet ja tavalliset sanat taas tekevät siitä helpompaa. Vastaavasti monimutkaiset ja pitkät lauseet tekevät ymmärtämisen haastavammaksi, ja lyhyet sekä rakenteeltaan yksinkertaiset lauseet helpottavat sanoman vastaanottamista. (Wiio 1968; 1998: 124.)

Kielellisten seikkojen lisäksi muita ymmärrettävyyteen vaikuttavia tekijöitä ovat Wiion (1998: 122–125, 130) mukaan havainnollisuus, samastuminen, ideatiheys ja kiinnostavuus. Havainnollisuudella eli abstraktisuudella tarkoitetaan sitä, missä määrin esitetyt asiat kytkeytyvät havaittavissa olevaan. Mitä konkreettisempi ja havainnollisempi asia on, sitä paremmin se käsitetään. Abstraktisuudella on yleensä sitä enemmän merkitystä, mitä vähemmän koulutettu sanoman vastaanottaja on. Samastumisella taas viitataan siihen, kuinka hyvin vastaanottaja samastaa itsensä esitettyihin asioihin, eli käytännössä kyse on tuttujen käsitteiden käyttämisestä. Ideatiheys tarkoittaa sitä, kuinka paljon uutta informaatiota teksti sisältää, ja kiinnostavuus merkitsee sitä, kuinka paljon vaivaa sanoman ymmärtämiseksi ollaan valmiita näkemään. (Mp.) Wiion havainnot ovat vaikuttaneet merkittävästi myös suomenkielisen selkokirjoittamisen periaatteisiin (Kulkki-Nieminen 2010: 21).

Kaiken kaikkiaan voi siis olettaa, että DigiMarkuksen uudet sanat ovat perinteiseen termistöön verrattuna esimerkiksi konkreettisempia, tavallisempia tai vähemmän kompleksisia. Myös sanojen sanaluokassa voi ilmetä eroa. Seuraavissa analyysiluvuissa syvennyn tarkastelemaan raamatunkäännösten uskonnollista sanastoa, jota peilaan edellä esitettyyn teoriataustaan.

4 Uskonnollisen sanaston kääntäminen

DigiMarkuksen tavoitteena oli uudistaa perinteistä uskonnollista sanastoa, ja tässä luvussa käsittelen pilottikäännöksen sanastoa suhteessa vuosien 1938 ja 1992 käännöksiin. Luvussa 4.1 teen kvantitatiivisen katsauksen mainittujen käännösten koko leksik-

koon, ja luvussa 4.2 kuvaan uudistetun ja säilytetyn uskonnollisen sanaston osuuksia. Luvussa 4.3 kartoitan sanastoa, joka on käännetty DigiMarkuksessa samalla tavalla kuin aiemmissa käännöksissä, ja luvussa 4.4 analysoin pilottikäännöksen uutta sanastoa.

4.1 Koko sanaston kvantitatiivista tarkastelua

Jotta tarkasteltavana olevien käännösten sanastosta muodostuisi kokonaiskuva, olen analysoinut ne kvantitatiivisesti Kielipankin tarjoaman Mylly-sovelluksen² morfosyntaktisilla työkaluilla. Tämän kieliaineistojen käsittelyyn ja tutkimiseen tarkoitettua alustan kautta on mahdollista käyttää esimerkiksi erilaisia tekstin jäsentimiä ja automaattista puheentunnistinta. Aineistoni käsittely automaattisen jäsentimen avulla on sikäli perusteltua, että analysoinnista tulee huomattavasti nopeampaa ja vaivattomampaa. Siinä on kuitenkin myös puutteensa, sillä analyysi ei ole täysin tarkka ja virheetön.

Tarkastelemistani Markuksen evankeliumin käännöksistä olen analysoinut saneiden lukumäärän sekä sananmuotojen ja lekseemien lukumäärät ja frekvenssit. Saneet eli tekstissä esiintyvät sanaesiintymät kuvaavat tekstin pituutta, sananmuodot eli lekseemin konkreettiset toteutumat kertovat tekstin taivutusmuotojen moninaisuudesta ja lekseemit eli sanan kaikki taivutusmuodot sisältävät abstraktiot taas kuvaavat tekstissä esiintyvien hakusanojen määrää (*Tieteen termipankki: Kielitiede: sana, sananmuoto, lekseemi*).

Sananmuotojen frekvenssien selvittämiseksi olen Kielipankin työkalulla ensin saneistanut tekstin eli puhdistanut saneet välimerkeistä morfologista analyysia varten. Sen jälkeen olen laskenut eri sananmuotojen lukumäärät saneistetusta listasta. Lekseemien frekvenssit taas olen laskenut suomen kielen dependenssijäsentimellä (Turku Dependency Parser). Jäsennettyäni ensin tekstistä kyseisellä työkalulla sanojen perusmuodot olen jälleen laskenut näin saadusta listasta sananmuotojen frekvenssit edellä kuvattuun tapaan.

Sananmuotojen frekvensseistä puhuttaessa huomionarvoista on se, että työkalu jäsentää erillisiksi sananmuodoikseen isolla ja pienellä alkukirjaimella kirjoitettut sanat. Myös homonyymit saattavat jäsentyä väärin, koska automaattinen työkalu ei kontekstin perusteella tunnista, onko esimerkiksi sananmuoto *tiesi* yksikön toisen persoonan possessiivisuffiksin sisältävä substantiivi (*tie + si*) vai *tietää*-verbin yksikön kolmannen persoonan imperfekti. Jotkin harvinaisemmat sanat saattavat muutenkin jäsentyä vir-

² Saatavissa osoitteessa: <https://www.kielipankki.fi/tuki/mylly/>.

heellisesti, koska esimerkiksi verbin *saarnata* konditionaalimuoto *saarnaisiin* on työkalun mukaan adjektiivin *saarna*³ superlatiivimuoto. Sananmuodosta *hämmästyksissään* jäsennin ei erota sen taustalla olevaa lekseemiä *hämmästyks*.

Lekseemien kohdalla taas on merkillepantavaa, että Turku Dependency Parser -työkalu luokittelee demonstratiivi- ja persoonapronominien yksikkö- ja monikkomuodot yhdeksi lekseemiksi, ja siten esimerkiksi demonstratiivipronominit *se* ja *ne* ovat yksi lekseemi samoin kuin persoonapronominit *hän* ja *he*. Sanakirjoissa yksikkö- ja monikkomuodot sen sijaan erotetaan yleensä käytännön syistä omiksi hakusanoikseen, koska arkiajattelussa ne mieltyvät kahdeksi eri lekseemiksi. Vaikka automaattisen jäsennyksen tuloksena saadut luvut eivät siis ole täysin tarkkoja, voi frekvenssejä kuitenkin pitää suuntaa-antavina ja eri käännöksiä kuvaavien lukujen keskinäinen vertailu on mahdollista.

Sanaston kvantitatiiviseen tarkasteluun olen vertailtavuuden vuoksi ottanut kustakin käännöksestä vain jakeet, eli väliotsikot olen jättänyt analyysin ulkopuolelle. Taulukosta 1 näkyvät eri käännösten saneiden, sananmuotojen ja lekseemien lukumäärät.

Taulukko 1. Saneiden, sananmuotojen ja lekseemien lukumäärät Markuksen evankeliumin eri käännöksissä

	UT 1938	KR 1992	DigiMarkus
Saneet	11 062	10 473	10 186
Sananmuodot	3 348	3 637	3 847
Lekseemit	1 472	1 707	1 843

Kuten taulukosta on havaittavissa, vanhimmassa suomennoksessa saneita on eniten ja uusimmassa vähiten. Suhteessa vuoden 1938 käännökseen DigiMarkuksessa saneita on 8 % vähemmän ja suhteessa vuoden 1992 käännökseen 3 % vähemmän. Kirkkoraamatujen välistä eroa selittänee suurimpana yksittäisenä tekijänä virkkeenalkuisten *ja*-sanojen poisjääminen vuoden 1992 käännöksestä (A. Toivanen 1989: 15). DigiMarkuksen pienempään sanemäärään yhtenä syynä taas lienee pyrkimys päälauseiden suosimiseen, mikä tekstissä näkyy lauseita yhdistävien konjunktioiden vähenemisenä (ks. esim. 1–3):

³ Jäsentimen mukaan kyseessä on todellakin adjektiivi *saarna* eikä esimerkiksi *saarnainen*, mikä tuntuisi loogisemmalta.

Mark. 2:15–16

- 1) *Ja kun hän aterioi hänen kodissaan, aterioi myös monta publikaania ja syntistä Jeesuksen ja hänen opetuslastensa kanssa; sillä heitä oli paljon häntä seuraamassa. Kun fariseusten kirjanoppineet näkivät, että hän söi syntisten ja publikaanien kanssa, sanoivat he hänen opetuslapsilleen: "Publikaanien ja syntistenkö kanssa hän syö?" (UT 1938)*
- 2) *Jeesus oli sitten aterialla Leevin kodissa. Monia publikaaneja ja muita syntisiä aterioi Jeesuksen ja hänen opetuslastensa kanssa, sillä heitä oli paljon hänen seuraajiensa joukossa. Kun fariseuksiin kuuluvat lainopettajat näkivät Jeesuksen syövän syntisten ja publikaanien seurassa, he sanoivat hänen opetuslapsilleen: »Kuinka hän syö yhdessä publikaanien ja muiden syntisten kanssa!» (KR 1992)*
- 3) *Jeesus meni Leevin luo aterialle. Paikalla oli Jeesuksen oppilaiden lisäksi monia tullimiehiä ja muita syntisiä. He olivat alkaneet seurata Jeesusta. Oppineet fariseukset tuhahtivat Jeesuksen oppilaille: »Miksi hän viettää aikaansa tuollaisten kanssa?» (DM)*

Edellä olevissa esimerkeissä vuoden 1938 käännös sisältää yhteensä kaksi virkettä, vuoden 1992 käännös kolme virkettä ja DigiMarkus neljä virkettä. Päälauseita vanhimmassa käännöksessä on puolestaan kolme ja sivulauseita neljä, vuoden 1992 käännöksessä päälauseita on neljä ja sivulauseita kaksi ja DigiMarkuksessa päälauseita on viisi mutta sivulauseita ei ainuttakaan. Esimerkkien perusteella vaikuttaakin siltä, että DigiMarkuksessa on onnistuttu noudattamaan käännösohjeisiin sisältyvää ohjetta päälauseiden suosimisesta, ja samalla konjunktiot ovat vähentyneet.

Virkerakenteiden ohella saneiden lukumäärään vaikuttavat hieman eri käsikirjoitusten pohjalta tehdyt ratkaisut sisällyttää tai jättää pois joitakin jakeita eri käännöksistä. DigiMarkuksesta ja vuoden 1938 käännöksestä puuttuvat jakeet Mark. 9:44, 46 sekä 11:26 ja 15:28. DigiMarkukseen taas on sisällytetty jakeeseen Mark. 16:8 virkkeitä, jotka puuttuvat vanhemmista käännöksistä. Yhteensä kyse on kuitenkin vain muutamasta kymmenestä saneesta, joten vaikutus kokonaissanemäärään ei ole merkittävä.

Saneista poiketen sananmuotojen lukumäärä on kasvanut käännös käännökseltä. DigiMarkuksessa sananmuotoja on 15 % enemmän kuin vanhemmassa kirkkoraamatussa ja 6 % enemmän kuin uudemmassa kirkkoraamatussa. Vastaavasti myös lekseemien lukumäärä on lisääntynyt uudemmissa käännöksissä, sillä DigiMarkuksessa niitä on peräti 25 % enemmän kuin vuoden 1938 käännöksessä ja 8 % enemmän kuin vuoden 1992 suomennoksessa. Kirkkoraamattujen välistä eroa selittää suurimpana yksittäisenä tekijänä sanakonkordanssista luopuminen, mutta DigiMarkuksen ja vuoden 1992

käännöksen välinen ero kertonee ennen kaikkea rikkaasta ja vivahteikkaasta kielestä, johon DigiMarkuksessa pyrittiin.

Taulukosta 2 käyvät ilmi eri käännösten kymmenen tavallisinta lekseemiä ja niiden lukumäärät.

Taulukko 2. Yleisimmät lekseemit eri käännöksissä

	UT 1938		KR 1992		DigiMarkus	
Yleisimmät lekseemit	<i>hän</i>	1 203	<i>hän</i>	841	<i>hän</i>	632
	<i>ja</i>	1 026	<i>ja</i>	545	<i>olla</i>	484
	<i>olla</i>	473	<i>olla</i>	471	<i>ja</i>	431
	<i>se</i>	332	<i>Jeesus</i>	281	<i>Jeesus</i>	411
	<i>sanoa</i>	284	<i>se</i>	222	<i>ei</i>	183
	<i>ei</i>	225	<i>ei</i>	203	<i>se</i>	168
	<i>minä</i>	190	<i>sanoa</i>	162	<i>sanoa</i>	125
	<i>sinä</i>	162	<i>minä</i>	151	<i>minä</i>	106
	<i>joka</i>	148	<i>sinä</i>	139	<i>tulla</i>	102
	<i>tulla</i>	138	<i>tulla</i>	138	<i>oppilas</i>	99

Kuten taulukko 2 osoittaa, käännösten suurifrekvenssisimmät lekseemit ovat pitkälti samoja, joskin käännöksittäin niiden järjestys ja lukumäärä vaihtelevat. Yleisin lekseemi kaikissa suomennoksissa on persoonapronomini *hän*, ja sitä seuraavat konjunktio *ja* sekä *olla*-verbi. *Hän*-pronominin lukumäärissä on kuitenkin havaittavissa huomattava ero, jolla on todennäköisesti yhteys vuoden 1992 käännöksen ja DigiMarkuksen neljänneksi tavallisimpaan lekseemiin *Jeesus*. Uudemmissa käännöksissä sanojen viittaussuhteita on siis selvennetty korvaamalla pronomineja substantiiveilla. DigiMarkuksessa kymmenen yleisimmän lekseemin joukossa on kaksi substantiivia (*Jeesus*, *oppilas*), kun taas vanhemmassa kirkkoraamatusta substantiiveja ei kuulu kymmeneen tavallisimpaan sanaan lainkaan. Sen sijaan vuoden 1938 käännöksessä yleisimpiin sanoihin sisältyy viisi pronominia, kun DigiMarkuksessa niitä on vain kolme. Pronominien vähenemiseen on kiinnittänyt huomiota myös Mielikäinen (2001: 413–414) analysoidessaan vuosien 1938 ja 1992 käännösten sanastoa. Vertailun vuoksi vielä todettakoon, että raamatunkäännösten suurifrekvenssisimmistä lekseemeistä noin puolet kuuluu suomen kielen

tavallisimpiin sanoihin, jotka taajuusjärjestyksessä ovat *olla, ja, se, ei, joka, että, tämä, hän, voida ja saada* (Saukkonen, Haipus, Niemikorpi & Sulkala 1979: 41).

4.2 Uudistetun ja säilytetyn uskonnollisen sanaston osuudet

Kuten johdantoluvuissa 1.1 ja 1.3 kävi jo ilmi, uskonnollisen sanaston määrittely tai rajaaminen ei ole yksiselitteistä. Tiettyjen sanojen uskonnolliseksi tulkitsemiseen vaikuttavat monet tekijät: historialliset ja sanojen käyttökonteksteihin liittyvät muutokset, variaatio kirkkokuntien ja pienempien uskonnollisten yhteisöjen välillä sekä yksilöllinen ja tilanteinen vaihtelu. Osa sanastosta mieltyy selvästi uskonnollisemmaksi kuin osa, ja jotkin sanat tarvitsevat kontekstin määrittäykseen uskonnollisiksi, osa taas tunnustetaan sellaisiksi ilman tekstiyhteyttäkin. (Mielikäinen 2000: 246–247; Lappalainen 2004: 264–265; Niemi 2014: 240–241.)

Tarkastelemissani raamatunkäännöksissä huomio kiinnittyy uskonnollisen sanaston rajaamisessa erityisesti metaforisiin ja polyseemisiin ilmauksiin. DigiMarkuksessa sanojen polyseemisuuden huomioon ottaminen näkyy joissakin käännösratkaisuissa melko selvästi, kun sanavalinnoilla tekstin tulkintaa ja ymmärtämistä on ohjattu joko yleiskieliseen tai erikoiskieliseen suuntaan. Esimerkiksi jakeissa Mark. 4:14 ja 9:9–10 vuosien 1938 ja 1992 käännökset suomentavat kreikan sanan *logos* molemmissa kohdissa *sanaksi*, joka ensin mainitussa jakeessa saa uskonnollisen merkityksen mutta jälkimmäisessä yleiskielisen (esim. 4–5 ja 7–8). DigiMarkuksessa Jumalan ilmoitukseen viittaava uskonnollisen kielen *sana* sen sijaan on käännetty *hyväksi sanomaksi*, joka eksplikoi metaforisen ilmauksen merkityssisältöä tarkemmin (esim. 6). Jeesuksen konkreettisiin sanoihin viitattaessaan DigiMarkus taas käyttää yleiskielistä ilmausta *sana* (esim. 9):

Mark. 4:14

- 4) *Kylväjä kylvää sanan.* (UT 1938)
- 5) *Kylvömies kylvää sanan.* (KR 1992)
- 6) *Kylväjä kylvää hyvän sanoman.* (DM)

Mark. 9:9–10

- 7) *Ja heidän kulkiessaan alas vuorelta hän teroitti heille, etteivät kenellekään kertoisi, mitä olivat nähneet, ennenkuin vasta sitten, kun Ihmisen Poika oli noussut kuolleista. Ja he pitivät mielessään **sen sanan** ja tutkistelivat keskenään, mitä kuolleista nouseminen oli.* (UT 1938)
- 8) *Kun he laskeutuivat vuorenrinnettä, Jeesus varoitti heitä kertomasta näkemäänsä kenellekään ennen kuin Ihmisen Poika olisi noussut kuolleista. He pitivät Jeesuksen **sanat** mielessään ja pohtivat keskenään, mitä kuolleista nouseminen saattoi merkitä.* (KR 1992)
- 9) *Kun he laskeutuivat vuorenrinnettä, Jeesus käski heitä pysymään asiasta vaiti, kunnes hän, Ihmisen Poika, olisi noussut kuolleista. Oppilaat pitivät Jeesuksen **sanat** mielessään ja pohtivat keskenään, mitä Jeesus tarkoitti kuolleista nousemisella.* (DM)

Edellä olevissa esimerkeissä on vuosien 1938 ja 1992 käännöksissäkin melko ilmeistä, kuuluuko *sana* kyseisessä kontekstissa uskonnolliseen kieleen vai ei. Kaikkien ilmausten kohdalla ei ole kuitenkaan yhtä selvää, onko kyse uskonnollisesta sanastosta. Jotkin raamatunkohdat ovat tulkittavissa sekä kirjaimellisesti että vertauskuvallisesti, jolloin tietyn ilmauksen luokittelu uskonnolliseen tai yleiskieliseen sanastoon ei ole yksiselitteistä. Esimerkiksi jakeessa Mark. 7:27 *leipä* voi periaatteessa saada sekä kirjaimellisen että metaforisen luennan, joskin vain jakeen allegorinen tulkinta tuottaa kyseisessä tekstiyhteydessä semanttisesti mielekkään sisällön (esim. 10):

Mark. 7:26–27

- 10) *Nainen oli Syyrian foinikialaisia eikä siksi juutalainen. Hän pyysi, että Jeesus karkottaisi demonin hänen tyttärestään. Jeesus vastasi: »Syököön ensin lapset kyllikseen. Ei ole oikein ottaa lapsilta **leipä** pois ja heittää se piskeille.»* (DM)

Kirjaimellisen ja kuvaannollisen kielen erottamisen vaikeuteen on kiinnittänyt huomiota myös Kela (2007: 85). Hänen mukaansa kirjaimellinen ja metaforinen merkitys sulautuvat yhteen esimerkiksi Vanhan testamentin ihmekertomuksissa, jossa israelilaiset pysyvät taistelussa voitolla niin kauan kuin Mooses pitää käsiään koholla (2. Moos. 17:9–13). Kelan mukaan tässä katkelmassa on metaforatutkimuksen keinoin vaikea erottaa metaforisen allegorian ja uskomuksen rajoja. (Mp.)

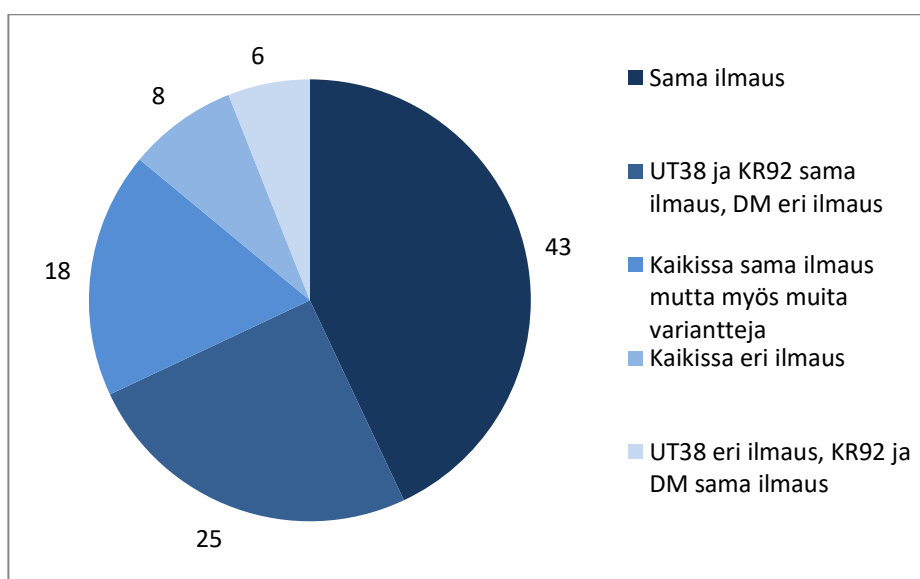
Uuden testamentin metafora- ja väitelauseiden välistä eroa selvittäessään Kela on myös osoittanut, että Uuden testamentin *minä olen* -lauseet ovat evankeliumiteksteissä selvemmin metaforisia kuin mitä niiden myöhempi käyttö kristillisessä kontekstissa

antaa ymmärtää. Esimerkiksi lause *Minä olen hyvä paimen* on alkuperäisessä tekstiyhteydessään selvä metafora, mutta myöhemmin *Hyvä paimen* on vakiintunut Kristuksen nimeksi ja sille on muodostunut spesifi viittauskohde. (Kela 2014: 332–333.)

Edellä olevien esimerkkien tarkoituksena on nostaa esille problematiikka, jota uskonnollisen sanaston määrittelyyn konkreettisesti liittyy. Omassa työssäni olen käyttänyt tutkimuskohteen rajaamisessa *Kielitoimiston sanakirjaa*, jonka mukaan uskonnolliseen sanastoon luokituu yhteensä 100 eri ilmausta. Uskonnollisen sanaston osuus DigiMarkuksen kokonaislekseemimäärästä on siis 5 %. Huomionarvoista on, että analyysiini olen sisällyttänyt tarkasteltavana olevista käännöksistä vain keskenään vertailukelpoiset kohdat. Jos jokin käännöksistä esimerkiksi samaan referenttiin viitatessaan käyttää pronominia mutta muut kaksi käännöstä substantiivia, en ole ottanut kyseistä kohtaa analyysiin. Mainitunlaisia tapauksia aineistoon sisältyy muutama kymmen.

Vertailun perusteella uskonnollinen sanasto jakautuu viiteen ryhmään, joita kuvio 1 havainnollistaa:

- 1) Kaikissa käännöksissä sama ilmaus
- 2) Kaikissa käännöksissä sama ilmaus mutta myös muita variantteja
- 3) UT 1938 eri ilmaus, KR 1992 ja DM sama ilmaus
- 4) UT 1938 ja KR 1992 sama ilmaus, DM eri ilmaus
- 5) Kaikissa käännöksissä eri ilmaus



Kuvio 1. DigiMarkuksen uskonnollinen sanasto suhteessa vuosien 1938 ja 1992 käännöksiin (N)

Kuten kuviosta 1 on havaittavissa, suurimman ryhmän muodostavat ilmaukset, jotka on käännetty kaikissa kolmessa käännöksessä täsmälleen samalla tavalla. Mainittuun ryhmään kuuluu lähes puolet uskonnollisesta sanastosta. Toiseksi suurimman, noin neljänneksen sanastosta kattavan, ryhmän muodostavat ilmaisut, jotka vuosien 1938 ja 1992 käännöksissä on suomennettu samalla tavalla mutta joiden tilalle DigiMarkukseen on etsitty tuore ilmaus. Kolmanneksi eniten sanastoa kuuluu ryhmään, jossa kaikki käännökset käyttävät samaa ilmausta, mutta sen rinnalla yhdessä tai useammassa käännöksessä esiintyy myös synonyymisia ilmaisuja. Tähän ryhmään lukeutuu noin kuudesosa sanastosta.

Kaksi pienintä ryhmää sisältävät kumpikin alle kymmenesosan uskonnollisesta sanastosta. Toiseksi pienimpään ryhmään kuuluu käsitteitä, joista jokainen käännös käyttää eri sanaa, ja pienin ryhmä muodostuu ilmaisuista, joissa vuoden 1938 käännös eroaa samaa sanaa käyttävistä uudemmista suomennoksista.

Yhteensä kaksi kolmasosaa uskonnollisesta sanastosta on siis säilytetty DigiMarkuksessa ennallaan molempien tai vuoden 1992 käännöksen kanssa. Kolmasosa sanastosta taas on uudistettu kokonaan. Uusien sanojen lukumäärää kasvattaa edelleen se, että monien perinteisten termien rinnalla DigiMarkuksessa esiintyy myös synonyymisia vastineita.

Seuraavaksi käsittelen tarkemmin edellä kuvattujen ryhmien sanastoa. Analyysissäni keskityn ennen kaikkea kunkin ryhmän suurifrekvenssisimpiin ilmaisiin. Lisäksi nostan esille joitakin termejä, jotka eivät esiinny tekstissä kovin tiheästi mutta jotka herättivät ohjausryhmässä keskustelua tai kiinnittävät käännösratkaisuina erityistä huomiota.

4.3 Samanlaiset käännösratkaisut

Tässä luvussa tarkastelun kohteena ovat ilmaukset, jotka DigiMarkuksessa on käännetty samalla tavoin kuin 1900-luvun kirkkoraamatuissa. Luku 4.3.1 käsittelee sanastoa, joka esiintyy identtisinä kaikissa kolmessa käännöksessä, ja luku 4.3.2 pureutuu ilmaisiin, joita käytetään kaikissa käännöksissä mutta jotka ovat saaneet rinnalleen myös muita synonyymisia tai lähimerkityksisiä sanoja. Luku 4.3.3 syventyy niihin uskonnollisen kielen termeihin, jotka vuoden 1938 käännöksessä poikkeavat kahdesta uudemmasta suomennoksesta.

4.3.1 Kaikissa käännöksissä sama ilmaus

Lähes puolet Markuksen evankeliumin uskonnollisesta sanastosta kuuluu ryhmään, jonka ilmaukset esiintyvät kaikissa käännöksissä samanlaisina. Yhteensä ryhmään kuuluu 44 ilmausta, joista 20:een eli liki puoleen on DigiMarkuksessa liitetty käsitettä taustoitettava hypertexti, mistä taulukossa kertoo ilmauksen lihavointi. Hypertextillä täydennettyjen lekseemien runsaan lukumäärän voi osaltaan nähdä kertovan siitä, että vakiintunut sanasto on haluttu säilyttää pilottikäännöksessä mutta sen on ajateltu tarvitsevan avaamista.

Taulukko 3. Käännösten samanlaiset ilmaisut

UT 1938	KR 1992	DigiMarkus
Daavidin Poika	Daavidin Poika	Daavidin Poika
elämä	elämä	elämä
epäillä	epäillä	epäillä
epäpuhdas	epäpuhdas	epäpuhdas
epäusko	epäusko	epäusko
fariseus	fariseus	fariseus
hartaasti	hartaasti	hartaasti
helvetti	helvetti	helvetti
Herra	Herra	Herra
hoosianna	hoosianna	hoosianna
Ihmisen Poika	Ihmisen Poika	Ihmisen Poika
Jumala	Jumala	Jumala
Jumalan Poika	Jumalan Poika	Jumalan Poika
Jumalan Pyhä	Jumalan Pyhä	Jumalan Pyhä
Jumalan valtakunta	Jumalan valtakunta	Jumalan valtakunta
kastaa	kastaa	kastaa
kaste	kaste	kaste
kiusata	kiusata	kiusata
käsky	käsky	käsky
leipä	leipä	leipä
liitto	liitto	liitto
lähimmäinen	lähimmäinen	lähimmäinen
oppi	oppi	oppi
paasto	paasto	paasto, paastota
paimen	paimen	paimen
pappi	pappi	pappi
Poika	Poika	Poika
polttouhri	polttouhri	polttouhri
pyhä	pyhä	pyhä
Pyhä Henki	Pyhä Henki	Pyhä Henki
pääsiäinen	pääsiäinen	pääsiäinen
risti	risti	risti
ristiinnaulita	ristiinnaulita	ristiinnaulita

rukous	rukous	rukous
saatana	Saatana	Saatana
saddukeus	saddukeus	saddukeus
sapatti	sapatti	sapatti
sielu	sielu	sielu
synagooga	synagoga	synagoga
syntinen	syntinen	syntinen
taivas, taivaat	taivas, taivaat	taivas
temppeli	temppeli	temppeli
veri	veri	veri
ylistää	ylistää	ylistää
		Yht. 44

Samanlaiset käännösratkaisut eivät muodosta yhtenäistä ryhmää, mutta niiden joukossa on kuitenkin erotettavissa muutamia temaattisia ryhmittymiä, joista Jumalan ja Paholaisen nimet ja nimitykset ovat yksi. Jumalan kolmeen persoonaan viittaavat ilmaisut toistuvat samanlaisina kaikissa käännöksissä: *Jumala, Herra, Poika, Jumalan Poika, Ihmisen Poika, Daavidin Poika, Jumalan Pyhä* ja *Pyhä Henki*. Myös *Saatana* pysyy muuttumattomana käännöksestä toiseen, joskin vanhin, vuoden 1938 käännös, kirjoittaa nimen pienellä alkukirjaimella. Jumalan nimien ennallaan säilymiseen on todennäköisesti vaikuttanut se, että nimet ovat vakiintuneita ja teologisesti keskeisiä ja iso alkukirjan ohjaa ortografisesti niiden ymmärtämistä ja tulkintaa. Nimistä moniin on myös liitetty hyperteksti, josta lukija voi halutessaan tarkistaa ilmaisun merkityksen.

Käännöksen ohjausryhmän kirjoittamasta blogista käy ilmi, että ensimmäisessä käännösnäytteessä Jeesukseen viittaava *Jumalan Poika*, kreikan ilmaus *hyios tou theou*, oli käännetty *Jumalan valituksi pojaksi*. Ohjausryhmässä katolista kirkkoa edustanut Katri Tenhunen (2017) kuitenkin kirjoittaa, kuinka tällainen käännösratkaisu oli katolisen kirkon näkökulmasta mahdoton. Tekstissään Tenhunen ei tarkemmin erittele, mikä käännöksessä olisi ollut mahdotonta, mutta kyse lienee siitä, että *Jumalan valittu poika* herättää herkästi mielikuvan useista Jumalan pojista tai adoptionismista eli ajatuksesta, jonka mukaan Jumala adoptoi Kristuksen kasteessa (Teinonen 1999 s.v. *adoptionismi*). Mainitunlaiset tulkintamahdollisuudet eivät siis katolisen kirkon näkökulmasta olleet hyväksyttäviä.

Myös Jeesuksen ihmisyyteen viittaava *Ihmisen Poika*, kreikan *hyios tou anthrōpou*, on muiden Jumalan nimien tapaan käännetty samoin kuin aiemmissa suomenoksissa. Siihen liittyy kuitenkin myös kiintoisa kielellinen piirre, sillä ilmauksen viitauksuhde on tehty tekstissä selvästi näkyväksi persoonapronominin ja essiivin avulla.

Vuosien 1938 ja 1992 käännöksistä sen sijaan ei käy ilmi, kehen *Ihmisen Poika* viittaa (esim. 11–13):

Mark. 8:31

- 11) *Ja hän alkoi opettaa heille, että **Ihmisen Pojan** piti kärsimän paljon ja joutuman vanhinten ja ylipappien ja kirjanoppineiden hyljittäväksi ja tuleman tapetuksi, ja kolmen päivän perästä nouseman ylös.* (UT 1938)
- 12) *Sitten Jeesus alkoi selittää opetuslapsille, että **Ihmisen Pojan** täytyy kärsiä paljon. Kansan vanhimmat, ylipapit ja lainopettajat hylkäävät hänet, ja hänet surmataaan, mutta kolmen päivän kuluttua hän nousee kuolleista.* (KR 1992)
- 13) *Jeesus alkoi kertoa oppilailleen, että hän joutuu **Ihmisen Poikana** kärsimään paljon. Kansan vanhimmat, ylipapit ja oppineet hylkäävät hänet, ja lopulta hänet surmataaan. Mutta hän nousee kuolleista kolmen päivän kuluttua.* (DM)

Ohjausryhmän blogissa Tenhunen (2017) kirjoittaa myös, kuinka *Jumalan valtakuntaa* (kr. *basileia tou theou*) oli vaikea korvata millään ilmaisulla. Sen tilalle ehdotettiin *Jumalan valtaa* ja *Jumalan valtakuntaa*, mutta keskustelussa nousi esille, kuinka *valtakunnan* mukana katoaisi myös yhteys käsitteen taustaan, muinaisitämaiseen kuningasideologiaan. Vaarana oli siis keskeisen teologisen käsitteistön hämärtyminen. Toisaalta ohjausryhmässä myös todettiin, että *valtakausi* saattaisi sopia yhteen kohtaan mutta ei välttämättä kaikkiin. (OM.)

Jumalan nimien ohella samanlaisten käännösratkaisujen listassa huomiota herättävät monet juutalaiseen uskontoon ja kulttuuriin liittyvät lainasanat, jotka alkuaan ovat peräisin kreikasta tai hepreasta ja ovat lainautuneet suomeen joko suoraan kreikasta tai ruotsin, saksan tai latinan välityksellä. Tällaisiin sanoihin kuuluvat *hoosianna*, *fariseus*, *saddukeus*, *sapatti* ja *synagoga*. (SSA s.v. *fariseus*; Häkkinen 2004 s.v. *sapatti*, *synagoga*; Palva 2006 s.v. *hoosianna*, *saddukeus*.) DigiMarkuksessa ne on käännetty samoin kuin kahdessa aiemmassa suomennoksessa (esim. 14–16):

Mark. 2:24

- 14) *Niin **fariseukset** sanoivat hänelle: "Katso, miksi he tekevät **sapattina** sitä, mikä ei ole luvallista?"* (UT 1938)
- 15) *Silloin **fariseukset** sanoivat hänelle: »Katso nyt! Miksi opetuslapsesi tekevät sellaista, mitä **sapattina** ei ole lupa tehdä?»* (KR 1992)

- 16) Silloin *fariseukset* älähtivät Jeesukselle: »Katso nyt! Miten voit antaa oppilaidesi tehdä sellaista, mikä on kiellettyä *sapattina*?» (DM)

Yksi syy lainasanojen säilymiseen voi olla yksinkertaisesti se, että niille ei ole olemassa toimivaa suomenkielistä vastinetta (esim. *fariseus*, *saddukeus*). Toisaalta selitys voi piillä myös siinä, että lukija halutaan tutustuttaa perinteiseen uskonnolliseen sanastoon, ja *hoosiannaa* lukuun ottamatta kaikkiin edellä mainittuihin sanoihin onkin linkitetty hyperteksti.

Jumalan nimien ja vierasperäisten lainasanojen lisäksi esille nousevat monet yleiskielessäkin tavalliset sanat, kuten *pappi*, *kaste* ja *rukous*. Suomen kielen taajuussanaston mukaan *pappi* on yleisimpien sanojen joukossa sijalla 981 ja myös *rukous* ja *kaste* kuuluvat 3000 suurifrekvenssisimmän sanan piiriin (Saukkonen, Haipus, Niemikorpi & Sulkala 1979: 345, 427, 456). Mainitut sanat ovatkin suomen kielessä niin tavallisia, että uskonnolliseen kieleen perehtymättömän lukijankin voi olettaa ne tuntevan, vaikka hän ei osaisi määritellä käsitteiden sisältöä täysin tarkasti. Nuorten aikuisten hallitsema sanasto kattaa yleensä vähintään 10 000 suomen kielen yleisintä sanaa (Pajunen, Itkonen & Vainio 2015: 163).

Yleiskielessäkin tavallisten sanojen lisäksi ryhmään kuuluu myös keskimääräistä enemmän substantiiveja. Tällä voi olla yhteys siihen, että sanaluokista juuri substantiivit ovat adjektiiveja ja verbejä helpommin ymmärrettäviä (Pajunen, Itkonen & Vainio 2016: 477–478). Kuten todettua, yhtenäistä ryhmää samanlaiset käännösratkaisut eivät kuitenkaan muodosta.

4.3.2 Perinteinen sanasto ja sen rinnakkaisilmaisut

Noin kuudesosa uskonnollisesta sanastosta, yhteensä 18 ilmausta, kuuluu kolmanneksi suurimpaan ryhmään, jossa kaikissa käännöksissä on käytetty samaa ilmausta mutta sen rinnalla kahdessa uudemmassa suomennoksessa esiintyy myös muita synonyymisia tai lähimerkityksisiä sanoja. Lisäksi ryhmässä on muutama ilmaus, joissa voi nähdä siirtymän vanhimmasta käännöksestä uusimpaan: vuoden 1938 käännös esimerkiksi käyttää verbiä *saarnata*, vuoden 1992 käännös verbejä *saarnata* ja *julistaa* ja DigiMarkus ilmauksia *julistaa* ja *viedä hyvä sanoma*. Taulukossa 4 huomiota kiinnittää myös hyperlinkkien suuri lukumäärä, sillä niitä on liitetty kahteen kolmasosaan ryhmän sanastosta.

Taulukko 4. Käännösten samanlaiset ilmaisut ja niiden variantit

UT 1938	KR 1992	DigiMarkus
armahtaa	armahtaa, armo, sääliä	armahtaa, sääliä ja auttaa, sääliä
enkeli	enkeli, sanansaattaja	enkeli , viestintuoja
evankeliumi	evankeliumi, evankeliumin sanoma, ilosanoma, hyvä sanoma	evankeliumi , hyvä sanoma
Kristus	Kristus, Messias	Kristus, Messias
lampaat	lampaat, lammasmaa	lammasmaa
luoda	luoda, luomistyö	luoda
murtaa	murtaa, jakaa	murtaa, jakaa
pelastaa	pelastaa, parantaa	pelastaa, parantaa
profeetta	profeetta	profeetta , Jumalan sanoman välittäjä
rukoilla, pyytämällä pyytää, rukoilla ja anoa	rukoilla, pyytää apua, pyytää ja rukoilla, rukouksessa pyytää	rukoilla , pyytää, pyytää ja rukoilla, rukouksessa pyytää, rukous
saarnata	saarnata, julistaa	julistaa, viedä hyvä sanoma, kertoa, kertoa hyvästä sanomasta
saastainen henki	saastainen henki, henki	saastainen henki , demoni; demoni
siunata	siunata, lausua kiitos	siunata
synti	synti	synti , jumalanvastainen teko, paha teko
tie	tie	tie , tahto
usko, uskoa	usko, uskoa	uskoa , luottaa , uskoa ja luottaa
ylipapit, ylimmäinen pappi	ylin papisto, ylipappi	ylin papisto, ylipapit , ylipappi
ylösnousemus	ylösnousemus	ylösnousemus, herätä eloon
		Yht. 18

Ryhmästä kiinnostavan tekee se, että tietty uskonnollisen kielen ilmaus on selvästi haluttu säilyttää, mutta sitä on vuoden 1992 käännöksessä ja DigiMarkuksessa myös varioitu kontekstin mukaan. Tämä tuo havainnollisesti esiin suomennoksissa käytettyjen käännösteorioiden, muodollisen ekvivalenssin ja kommunikatiivisten käännösten, välisen eron. Sanakonkordanssia noudattavassa vuoden 1938 käännöksessä esimerkiksi kreikan sana *angelos* on suomennettu aina *enkeli*ksi mutta uudemmissa käännöksissä myös *sanansaattajaksi* tai *viestintuojaksi*.⁴ Joissakin kohdin DigiMarkuksen voi nähdä seuraavan uudemman kirkkoraamatun käännösratkaisuja (esim. *Kristus*, *Messias*), toisissa kohdin kielen variaatiota on viety siinä vielä pidemmälle ja synonyymisia ilmauksia esiintyy enemmän kuin aiemmassa käännöksessä (esim. *Jumalan sanoman välittäjä*). Osaltaan tämä selittää DigiMarkuksen muita käännöksiä suurempaa lekseemimäärää, vaikka pilottikäännöksen pyrkimys kielen rikkauteen näkyy todennäköisesti selvemmin muussa kuin uskonnollisessa sanastossa.

⁴ Olen tarkistanut kaikki mainitut kohdat (Mark. 1:2; 1:13; 8:38; 12:25; 13:27; 13:32) kreikankielisestä alkutekstistä (NA28).

Kreikan sana *euangelion* on vuoden 1938 käännöksessä suomennettu vain vierasperäisellä lainasanalla *evankeliumi*, joka on esiintynyt suomen kirjakielessä Agricolasta lähtien (SKES s.v. *evankeliumi*; Häkkinen 2004 s.v. *evankeliumi*). Vuoden 1992 suomennoksessa sana saa rinnalleen transparentit käännöslainat *ilosanoma* ja *hyvä sanoma*, mutta DigiMarkuksessa käytössä ovat vain *evankeliumi* ja *hyvä sanoma*. *Evankeliumikin* tosin esiintyy pilottikäännöksessä vain kerran, evankeliumin ensimmäisessä jakeessa, jossa sen merkitys on rinnastuskonjunktion avulla avattu (esim. 17–19):

Mark. 1:1

17) *Jeesuksen Kristuksen, Jumalan Pojan, evankeliumin alku.* (UT 1938)

18) *Ilosanoma Jeesuksesta Kristuksesta, Jumalan Pojasta, lähti liikkeelle näin.* (KR 1992)

19) *Tässä kerrotaan hyvä sanoma eli evankeliumi Jeesuksesta, joka on Kristus, Jumalan Poika.* (DM)

DigiMarkuksen alussa uskonnollisen kielen termi on siis haluttu tehdä lukijalle tutuksi ja samalla selittää sen merkitys, mutta myöhemmin tekstissä on pitäydytty ainoastaan suomalaisessa vastineessa *hyvä sanoma*. Vanhimmissa raamatunsuomennoksista puuttuva, vasta vuonna 1747 Wegeliuksen tekstissä esiintyvä *ilosanoma* (Jussila 1998: 68) on karsiutunut DigiMarkuksesta ilmeisesti sen vuoksi, että ohjausryhmä katsoi sen kuuluvan uskonnolliseen erikoiskieleen (OM). Vaikka sekä *hyvä sanoma* että *ilosanoma* ovat ilmauksina transparentteja, tuo *hyvä sanoma* ehkä käsitteen merkityksen esille *ilosanomaa* paremmin. Tämä voi johtua siitä, että yhdyssanana *ilosanoma* on kompleksisempi kuin sanaliitto *hyvä sanoma* (Koivisto 2013: 324, 328).

Kuten Niko Huttunen (2017) ohjausryhmän blogissa kirjoittaa, käännösprosessin aikana ongelmaksi nousi, mitä tehdä *synnille*. Alkukielen sana *hamartia* kattaa niin *erehdyksen* kuin *rikkomuksenkin* merkityksen mutta ei tyhjene kumpaankaan sanaan (mp.). Kirkkoraamatut käyttävät Markuksen evankeliumissa ainoastaan sanaa *synti*, mutta DigiMarkuksessa sen ohella esiintyvät ilmaukset *jumalanvastainen teko* ja *paha teko* (esim. 20–22). *Pahasta teostakin* Huttunen tosin huomauttaa, kuinka se merkitykseltään tuntui liian kapealta vastineelta *synnille* (mp.).

Mark. 1:4

- 20) *niin Johannes Kastaja saarnasi erämaassa parannuksen kastetta **syntien** anteeksisaamiseksi.* (UT 1938)
- 21) *Ja näin tapahtui. Johannes Kastaja julisti autiomaassa, että ihmisten tuli kääntyä ja ottaa kaste, jotta **synnit** annettaisiin heille anteeksi.* (KR 1992)
- 22) *Niin tapahtuikin. Johannes Kastaja julisti asumattomalla seudulla, että ihmisten tulisi luopua **synneistä** ja ottaa kaste. Niin he saivat **jumalanvastaaiset tekonsa** anteeksi.* (DM)

Ilmauksina *paha teko* ja *jumalanvastainen teko* suuntaavatkin ajatukset nimenomaan aktiiviseen toimintaan, vaikka Uudessa testamentissa sana *synti* voi tarkoittaa niin yksittäistä väärää tekoa, ihmisen keltotonta tilaa kuin Jumalan vastaista valtaa (Palva 2006 s.v. *synti*). Myös *Kielitoimiston sanakirja* tekee eron tekosynteihin ja perisyntiin: sen mukaan *synti* on 'Jumalan tahdon vastainen teko tai toiminta (tekosynti), rikkomus, haurahdus, lankeemus, paha teko; ihmisen olemukseen kuuluva jumalanvastaisuus (perisynti)' (KS s.v. *synti*). Vaikka *jumalanvastainen teko* ja *paha teko* eivät siis kata kaikkia alkukielen sanan merkityksiä, tuovat ne transparentteina ilmauksina merkityksensä esille opaakkia sanaa, *syntiä*, paremmin.

Hamartia-sanan käännösvarianttien kohdalla on myös huomattava, että DigiMarkuksessa *synti* on edelleen ilmauksen suurifrekvenssisin vastine ja *jumalanvastainen teko* esiintyy vain samassa tekstiyhteydessä *synnin* kanssa (ks. esim. 22). *Paha teko* taas on tekstissä vain yhden kerran siten, ettei samassa jakeessa ole sanaa *synti* (Mark. 3:28). DigiMarkuksessa käytetyt uudet ilmaisut vaikuttaisivat siis lähinnä selittävän perinteisen sanan merkitystä, eivät korvaavan sitä.

Jo Agricolaankin kieleen kuuluneen sanan *synti* (Rapola 1960: 65) selventämistarpeeseen on mahdollisesti vaikuttanut osaltaan se, että uskonnollisen päämerkityksensä lisäksi *synti* on ajan kuluessa kerännyt ympärilleen joukon konnotaatioita. Siihen liitetään kuvaannollisia, leikkimielisiä fraaseja, jotka muuttavat kristillistä merkitystä: jokin on *hyvää kuin synti* tai *kaunis kuin synti* (KS s.v. *synti*). Nykykielessä *synti* saattaakin esiintyä yhtä hyvin jäätelö- tai suklaamainoksessa kuin kristillisessä asiayhteydessä (vrt. Grönros 2006: 17). Alun perin *synnin* juuret eivät kuitenkaan ole kristinuskossa vaan ilmaus on lainattu suomeen ruotsin sanasta *synd*, joka alkuaan on tarkoittanut esimerkiksi välttämätöntä asiaa tai laillista estettä. Uuden merkityksensä sana on saanut kristinuskon leviämisen myötä. (SKES s.v. *synti*; Häkkinen 2004 s.v. *synti*.)

Sanueeseen *usko* kuuluvat substantiivi *usko* ja verbi *uskoa* on kontekstista riippuen käännetty DigiMarkuksessa joko *uskoksi* tai *luottamukseksi*. Jeesuksen ollessa opetuslapsineen järvellä opetuslapset pelkäävät myrskyn noustessa hukkuvansa. Tässä tilanteessa Jeesus vuosien 1938 ja 1992 käännösten mukaan kysyy, eikö opetuslapsilla ole *uskoa*. DigiMarkuksessa Jeesus sen sijaan tiedustelee, eivätkö oppilaat vielääkään *luota* häneen (esim. 23–25):

Mark. 4:40

23) *Ja hän sanoi heille: "Miksi olette niin pelkureita? Kuinka teillä ei ole uskoa?"*
(UT 1938)

24) *Jeesus sanoi heille: »Miksi te noin pelkäätte? Eikö teillä vielääkään ole uskoa?»*
(KR 1992)

25) *Jeesus kysyi oppilailtaan: »Miksi te oikein pelkäätte? Ettekö vielääkään luota minuun?»* (DM)

Mainitussa kohdassa, kuten myös useimmissa parantumiskertomuksissa, DigiMarkuksessa on haluttu korostaa kreikan *uskoa* tarkoittavan sanan *pistis* merkitystä 'luottamus' (Huttunen 2017). Verbien *uskoa* ja *luottaa* merkitykset ovat osittain päällekkäiset, ja *Kielitoimiston sanakirjassa* niitä käytetään toistensa selittämiseen. *Uskoa*-verbissä on kuitenkin vahvempana merkitys 'pitää jotakin totena' ja *luottaa*-verbiin taas liittyy edellisestä eroava merkitys 'turvautua, panna toivonsa johonkin'. (KS s.v. *luottaa*, *uskoa*; VKS s.v. *luottaa*.) Suomen kielessä *uskolla* on siis *luottamusta* tiedollisempi merkitysisältö, kuten myös Huttunen (2017) ohjausryhmän blogissa toteaa.

Toisaalta on kiinnostavaa, että Jeesuksen parantaessa pahan hengen vallassa olevan pojan sekä Jeesus että pojan isä käyttävät DigiMarkuksessa aiempien käännösten tapaan verbiä *uskoa* (esim. 26–28). Jakeissa on siis haluttu korostaa *uskon* tiedollista sisältöä. On mahdollista, että verbin valintaan ovat tässä yhteydessä vaikuttaneet myös jakeiden sisältämä toisto ja tyyliseikat: *usko* esiintyy samassa kontekstissa negaationa, *epäuskona*, ja esimerkiksi puhe *epäluottamuksesta* kuulostaisi epäluontevalta. Tähän voi vaikuttaa se, että *epäusko* ja *epäluottamus* eivät ole sanoina aivan yhtä samanmerkityksisiä kuin *usko* ja *luottamus*. *Epäusko* tarkoittaa 'uskonnollisten totuuksien epäilemistä', kun taas *epäluottamus* viittaa 'luottamuksen puutteeseen' (KS s.v. *epäluottamus*, *epäusko*).

Mark. 9:23–24

- 26) *Niin Jeesus sanoi hänelle: "Jos voit!" Kaikki on mahdollista sille, joka uskoo". Ja heti lapsen isä huusi ja sanoi: "Minä uskon; auta minun epäuskoani". (UT 1938)*
- 27) *»Jos voit?» vastasi Jeesus. »Kaikki on mahdollista sille, joka uskoo.» Silloin pojan isä heti huusi: »Minä uskon! Auta minua epäuskossani!» (KR 1992)*
- 28) *»Jos vain voit?» vastasi Jeesus. »Kaikki on mahdollista, kunhan vain uskot minuun.» Silloin pojan isä sanoi empimättä: »Minä uskon! Auta minua pääsemään epäuskostani!» (DM)*

Vielä edellistä esimerkkiä selkeämmin *uskon* tiedollinen sisältö näkyy DigiMarkuksessa esimerkiksi jakeessa, jossa ylipapit kehottavat Jeesusta tulemaan ristiltä alas (esim. 29):

Mark. 15:32

- 29) *Yrittäköön tulla ristiltä alas – Messias, Israelin kuningas! Jos me sen näemme, uskomme häneen.» Myös Jeesuksen kanssa ristiinnaulitut kapinalliset pilkkasivat häntä. (DM)*

Uskoa koskevilla käännösratkaisuilla onkin ilmeisesti ennen kaikkea haluttu ottaa huomioon lähtötekstin merkitysvivahde, joka aiemmissa käännöksissä ei nouse esille. Suomen kielen *usko*-sanueen korvaamisessa ei siis ole kyse semanttisesta epäselvyydestä tai esimerkiksi kielen arkaistisuudesta vaan siitä, että lähtökielen sanan polyseemisyys on otettu huomioon ja kohdekielen ilmaus sovitettu kulloiseenkin kontekstiin sopivaksi. *Luottaa*-sanassa kyse voi olla myös kielen tuoreuden tavoittelusta, sillä *usko*-sanue on esiintynyt raamatunsuomennoksissa Agricolasta alkaen (SSA s.v. *uskoa*; Häkkinen 2004 s.v. *usko, uskoa*).

DigiMarkuksen käännösprosessin aikana ohjausryhmässä pohdittiin sitä, missä määrin lukijoita halutaan sosiaalistaa uskonnolliseen yhteisöön. Yhtäältä todettiin, että jos tavoitteena on sosiaalistuminen, on uskonnollisen rekisterin käyttö osin perusteltua. Toisaalta korostettiin, ettei sosiaalistuminen voi tapahtua ymmärrettävyyden kustannuksella. (OM.) Tasapainoilu sosiaalistamisen ja ymmärrettävyyden välillä on luonnollisesti läsnä koko uskonnollisessa sanastossa, mutta erityisen hyvin se näkyy tässä ryhmässä. Perinteiset termit on säilytetty, mutta niitä on selitetty synonyymisten ilmaisujen ja hypertekstien avulla.

4.3.3 UT 1938:n uudemmissa käännöksistä eroava sanasto

Uskonnollisen sanaston joukossa pienimmän, vain kuusi ilmausta sisältävän, ryhmän muodostavat sanat, jotka vuoden 1938 käännöksessä eroavat kahdesta uudemmassa suomennoksesta (taulukko 5). Sanoista useimmat esiintyvät Markuksen evankeliumissa vain kerran, eikä niistä yhteenkään liity DigiMarkuksessa hypertekstiä.

Taulukko 5. UT 1938 eri ilmaus, KR 1992 ja DigiMarkus sama ilmaus

UT 1938	KR 1992	DigiMarkus
ihokas	paita	paita
näkyleipä	uhrileipä	uhrileipä
pyhäkkö	temppeli, temppelialue	temppeli, temppelialue
riivaajien päämies	pääpaholainen	pääpaholainen
sydämen paatumus	sydämen kovuus	kovasydämys
veisata	laulaa	laulaa
		Yht. 6

Vuoden 1938 käännöksen ilmaisujen voi nähdä edustavan suomennoksen vanhentuneinta sanastoa. *Kielitoimiston sanakirja* liittää sanoihin *ihokas* ja *näkyleipä* raamatullisen kielen määritelmän, *paatumus* on uskonnollista erikoiskieltä ja *pyhäkkö* puolestaan ylättylinen (KS s.v. *ihokas*, *näkyleipä*, *paatumus*, *pyhäkkö*). Vuoden 1992 käännöksen ja DigiMarkuksen käyttämistä ilmaisuista *paita*, *temppeli*, *kovasydämys* ja *laulaa* sen sijaan ovat yleiskielisiä (KS s.v. *kovasydämys*, *laulaa*, *paita*, *temppeli*). Uudemmat käännökset ovat siis selvästi siirtyneet arkaistisesta ilmaisusta yleiskieliseen suuntaan, mikä käy havainnollisesti ilmi jakeesta Mark. 6:9 (esim. 30–32):

Mark. 6:9

30) *He saivat kuitenkin sitoa paula-anturat jalkaansa; "mutta älkää pukeko kahta ihokasta ylleen".* (UT 1938)

31) *Sandaalit he saivat ottaa, mutta eivät pukea ylleen kahta paitaa.* (KR 1992)

32) *Sandaalit sai ottaa, mutta kahta paitaa ei saanut pukea ylle.* (DM)

Tyylieron lisäksi sanojen *ihokas* ja *paita* välillä voi havaita merkityseron. Sanaa *ihokas* on suomen murteissa vanhastaan käytetty esimerkiksi merkityksissä 'aluspaita, villapaita, vuoriton ja kaulukseton miesten kesätakki' (SMS s.v. *ihokas*). Nykykielessä sana on

kuitenkin vakiintunut tarkoittamaan ainoastaan raamatullista käsitettä 'viitan alla ihoa vasten pidetty alusvaate' (KS s.v. *ihokas*). Sana *paita* sen sijaan saa laajemman merkityksen 'tavallisesti lähinnä ihoa pidettävä ylävartalon peittävä pukine' (KS s.v. *paita*). *Ihokas* siis ilmaisee kyseessä olevan vaatekappaleen laadun tarkemmin, mutta *paita* on luonnollisesti nuorten kielellisen kompetenssin huomioiden ymmärrettävämpi ilmaisu.

Ihokkaan ja *paidan* vertailu nostaa esiin myös sen, että vanhentunein sanasto ei automaattisesti ole aina ajallisesti vanhinta. Vuoden 1938 käännöksen ilmaisuista vain *näkyleipä* ja *veisata* esiintyvät Agricolan kielessä. *Ihokkaan* ensiesiintymä on vuodelta 1670, *pyhäkön* merkityksessä 'temppeli, kirkko' vuodelta 1885 ja johdos *paatumus* on esiintynyt ensimmäisen kerran vuonna 1732, joskin verbi *paatua* ja adjektiivi *paatunut* kuuluvat jo Agricolan kieleen. (Rapola 1960: 54, 58; Jussila 1998: 66, 176, 182, 298.) Myös *riivaaja* on myöhempää perua, vaikka verbi *riivata* ja partisiippi *riivattu* esiintyvät Agricolan teksteissä (SKES s.v. *riivata*; Mielikäinen 2001: 408).

DigiMarkuksen ja vuoden 1992 käännöksen käyttämistä ilmaisuista *paita* ja *lau-laa* kuuluvat Agricolan kieleen. *Temppeli* on vasta vuodelta 1614, mutta muoto *templi* esiintyy Agricolalla. Samoin *kovasydämellinen* kuuluu Agricolan kieleen, vaikka DigiMarkuksen sana *kovasydämys* on tullut kirjakieleen vasta myöhemmin. (Rapola 1960: 43; Jussila 1998: 135, 184, 266.) Vuoden 1992 käännöksen ja DigiMarkuksen hyödyntämä yleiskielisempi sanasto ei siis ole ajallisesti sen nuorempaa kuin vuoden 1938 käännöksen uskonnollinen sanasto.

Kaiken kaikkiaan samanlaisten käännösratkaisujen analyysi kertoo, että DigiMarkuksessa aiempien käännösten kanssa samalla tavalla on käännetty runsaasti yleiskielesäkin tavallisia sanoja, teologisesti keskeisiä ilmaisuja ja vieraskielisiä lainasanoja, joille on vaikea löytää suomenkielistä vastinetta. Syynä ilmausten säilymiseen voi olla esimerkiksi se, että niitä on pidetty ymmärrettävinä tai ne on koettu teologisesti niin keskeiseksi, ettei termejä ole haluttu muuttaa. Sanastoa selittäviä hypertekstejä on liitetty liki puoleen säilytetystä sanastosta.

4.4 Erilaiset käännösratkaisut

Tässä luvussa tarkastelun kohteena ovat DigiMarkuksen uudet sanat. Luku 4.4.1 kuvaa uskonnollista sanastoa, joka on käännetty samalla tavalla vuosien 1938 ja 1992 kään-

nöksissä mutta uudistettu DigiMarkuksessa. Luku 4.4.2 taas keskittyy ilmauksiin, jotka ovat kaikissa kolmessa käännöksessä erilaisia.

4.4.1 DigiMarkuksen vanhemmista käännöksistä poikkeava sanasto

Uskonnollisesta sanastosta neljäsosa, yhteensä 25 ilmausta, lukeutuu toiseksi suurimpaan ryhmään, jossa DigiMarkus on uudistanut vuosien 1938 ja 1992 käännöksille yhteistä sanastoa (taulukko 6). Ilmauksista alle kolmasosaan on DigiMarkuksessa liitetty hyperteksti, eli niiden lukumäärä on tuntuvasti pienempi kuin samanlaisena säilyneessä sanastossa.

Taulukko 6. UT 1938 ja KR1992 sama ilmaus, DigiMarkus eri ilmaus

UT 1938	KR 1992	DigiMarkus
apostoli	apostoli	oppilas
epäusko	epäusko	ei luota
epäuskoinen	epäuskoinen	jumalaton
Henki	Henki	jumalallinen Henki, Henki
iankaikkinen	iankaikkinen	ikuinen
Jumalan huone	Jumalan huone	pyhäkkö
kiitosvirsi	kiitosvirsi	kiitoslaulu
kirkkaus	kirkkaus	kunnia , loisto
kääntyä	kääntyä	kääntyä väärältä tieltä
maailma	maailma	maallinen
opetuslapsi	opetuslapsi	oppilas
paatunut	paatunut	sulkeutunut ja kovettunut, kovettunut
pakana	pakana	roomalainen
pelastua	pelastua	päästä, pelastaa
pitalinen	spitaalinen, spitaali	vaikea ihosairaus, lepra
publikaani	publikaani	tullimies
rabbi	rabbi	opettaja
rabbuuni	rabbuuni	opettaja
sana	sana	hyvä sanoma, sanoma, käsky
totisesti minä sanon teille	totisesti, varmasti, todella	totuus on; asia on nimittäin näin; on otettava; sanon nyt, miten asia on; kuulkaa; varmasti; todella
tunnustekoja ja ihmeitä	tunnustekoja ja ihmeitä	ihmetekoja
tuomita kadotukseen	tuomita kadotukseen	saada tuomio
uhrata	uhri	uhrilahja
uhriarkku	uhriarkku	keräyslipas
uhrilahja	uhrilahja	uhrata
		Yht. 25

Samoin kuin edellisessä luvussa 4.3.3 kävi ilmi, tässäkin ryhmässä on havaittavissa, kuinka uskonnollista sanastoa on muutettu yleiskieliseen suuntaan (vrt. myös Kela 1991: 33). Uskonnollisia termejä on karsittu runsaasti, ja esimerkiksi *iankaikkisesta* on tullut *ikuinen*, *kiitosvirrestä* *kiitoslaulu*, *uhriarkusta* *keräyslipas* ja kollokaatio *joutua kadotukseen* on muuntunut muotoon *saada tuomio*. Myös monille alkuaan latinasta, kreikasta ja hepreasta tuleville lainasanoille on etsitty suomalainen vastine, jos sellainen on olemassa: *publikaani* on käännetty transparentiksi ilmaukseksi *tullimies*, *apostoli* *oppilaaksi* ja *rabbi* ja *rabbuuni* *opettajaksi* (SKES s.v. *apostoli*; Teinonen 1999: s.v. *publikaani*, *rabbi*). Alun perin ’maalaista’ tarkoittanut latinan sana *paganus*, joka suomen kielessä on vakiintunut tarkoittamaan lähinnä ’kristilliseen kirkkoon kuulumatonta’ (Häkkinen 2004 s.v. *pakana*), on kontekstualisoitu DigiMarkuksessa *roomalaiseksi* (esim. 33):

Mark. 10:33

- 33) »Menemme nyt Jerusalemiin. Siellä minut, Ihmisen Poika, annetaan ylipappien ja oppineiden käsiin. He tuomitsevat minut kuolemaan ja luovuttavat **roomalaisille**. (DM)

Sana *roomalainen* ilmaiseekin *pakanaa* tarkemmin, kehen tekstissä alkuaan viitataan. On kuitenkin muistettava, että tarkastelun kohteena on tässä yhteydessä vain Markuksen evankeliumi, ja muissa Raamatun kirjoissa myös vuoden 1992 käännös käyttää konteksteittäin synonyymisia variantteja. *Pakana*-sanankin rinnalla esiintyy uudemmassa kirkkoraamatussa muun muassa *vierasheimoinen* (A. Toivanen 1989: 67–68; Mielikäinen 1998b: 109–110.)

Tyylillinen siirtymä uskonnollisesta sanastosta yleiskieleen näkyy myös ilmauksessa *opetuslapsi* (kr. *mathētēs*). Jo Agricolankin kielessä esiintyvistä käännöslainasta (vrt. ruots. *lärjunge*, saks. *Lehrjunge*) (Rapola 1960: 54; Mielikäinen 1998b: 120) on DigiMarkuksessa luovuttu ja tilalle on tullut *oppilas* (esim. 34–36):

Mark. 2:23

- 34) Ja tapahtui, että hän sapattina kulki viljavainioiden halki, ja hänen **opetuslapsensa** rupesivat kulkiessaan katkomaan tähkäreppäitä. (UT 1938)
- 35) Jeesus kulki kerran sapattina viljapellon laitaa, ja hänen **opetuslapsensa** alkoivat kulkiessaan katkoa tähkäreppäitä. (KR 1992)

36) *Eräänä sapattina Jeesus kulki oppilaidensa kanssa pellon laita. Oppilaat alkoivat kulkiessaan katkoa viljantähkiä syötäväksi.* (DM)

Kyse ei kuitenkaan ole uudesta ajatuksesta, sillä keskustelua *opetuslapsen* ja *oppilaan* välillä käytiin jo vuoden 1938 Uutta testamenttia käännettäessä. Tällöin käännöskomitean ehdottamaa *oppilasta* ei vielä otettu mukaan lopulliseen käännökseen, koska kielentarkastajana toiminut Juhani Aho suosi vuoden 1776 Vanhan kirkkoraamatun ilmauksia ja päätti palauttaa käännösehdotukseen aiemman *opetuslapsen* (Itkonen-Kaila 1986: 79). Vaikka *oppilasta* ei sisällytetty vuoden 1938 Uuteen testamenttiin, otettiin tämä Volmari Kilpisen vuonna 1836 sepittämä sana kuitenkin vuoden 1933 Vanhaan testamenttiin, jossa se esiintyy pääasiassa yhdyssanassa *profeetanoppilas* (Rapola 1960: 54; Mielikäinen 1998b: 120).

Vuoden 1992 raamatunkäännöksessä taas päädyttiin ratkaisuun, jossa *opetuslapsi* viittaa Jeesuksen seuraajiin ja sanaa *oppilas* käytetään ainoastaan yleismerkityksessä (esim. *oppilas opettajaansa suurempi*) (Mielikäinen 1998b: 120). *Opetuslapsen* säilyttämiseen vaikutti se, että käännöskomitea katsoi termin olevan ”ilmeikäs ja ”tunnearvoltaan lämmin” sekä kuuluvan ”kansalliseen raamattuperinteeseen” (A. Toivanen 1985: 42; 1989: 69–70). *Opetuslapsen* myös ajateltiin ilmaisevan ”sitä läheistä läpi vuorokauden jatkuvaa suhdetta opettajaan”, josta evankeliumeissa on kysymys. Vuoden 1992 käännöstä arvioidessaan Heikki Räisänen kuitenkin kyseenalaistaa sen, etteikö *opetuslapseksi* voisi tulla esimerkiksi mestarin kirjoja lukemalla, ja *oppilas* taas viittaa konkreettiseen työskentelyyn opettajan rinnalla (Räisänen 1986: 184). *Kielitoimiston sanakirjan* mukaan *opetuslapsi* tarkoittaa ’Jeesuksen 12 lähintä oppilasta’ tai yleisesti ’Jeesuksen seuraajaa’. Lisäksi sitä voidaan käyttää esimerkiksi ’merkittävän tiedemiehen tai taiteilijan oppilaasta’. *Oppilas* taas saa laajemman merkityksen ’oppilaitoksessa tai opettajalta opetusta saava henkilö’. (KS s.v. *opetuslapsi*, *oppilas*.)

DigiMarkuksessa on siis monin paikoin siirrytty uskonnollisista ilmaisuista yleiskieleen. Toisaalta myös päinvastaista liikettä on havaittavissa, koska esimerkiksi *epäuskoinen* on tullut *jumalaton* ja *maailmasta maallinen*. Tämän taustalla voi olla se, että sanoilla *epäuskoinen* ja *maailma* on sekä yleiskielinen että uskonnollinen merkitys, kun taas sanat *jumalaton* ja *maallinen* ilmaisevat selvemmin hengellisen sisältönsä. *Kielitoimiston sanakirjan* mukaan sana *epäuskoinen* tarkoittaa sekä ’epäuskon vallassa olevaa’ että ’epäilevää, epäluuloista’. *Jumalaton* taas saa merkityksen ’Jumalaa pelkäämätön, syntinen, synnillinen’, joskin arkikielessä sanaa voidaan käyttää myös ’valtavan,

hirmuisen tai tavattoman’ synonyymina. (KS s.v. *epäuskoinen, jumalaton*.) Kenties selvittääkseen uskonnollisen ja yleiskielisen merkityksen eroa DigiMarkuksen kääntäjät ovat tässä tapauksessa valinneet erikoiskielisemmän ilmauksen.

Pilottikäännöksen uudet sanat lisäävät todennäköisesti käännöksen ymmärrettävyyttä, koska ne esiintyvät yleiskielessä tiheämmin kuin aiempien suomennosten käyttämät vastineet. *Suomen kielen taajuussanaston* mukaan esimerkiksi *opettaja* ja *oppilas* ovat molemmat yleisimpien sanojen joukossa sijalla 355, mutta vierasperäiset *apostoli* ja *rabbi* eivät kuulu 12 000 tavallisimman lekseemin piiriin, kuten on oletettavaakin. Myös esimerkiksi sanojen *virsi* ja *laulu* frekvenssissä on huomattava ero: *laulu* on suomen 697. tavallisin sana, kun taas *virsi* on vasta sijalla 3 100. (Saukkonen, Haipus, Niemikorpi & Sulkala 1979: 381, 421–422, 524.) Monissa kieliaineistoissa *virsi* ei tosin todennäköisesti ole näinkään yleinen.

Uusista ilmaisuista ei voi varsinaisesti sanoa, että abstraktit käsitteet olisivat muuttuneet konkreettisemmiksi (ks. myös Kela 1991: 32–34). Esimerkiksi *uhriarkku* ja *keräyslipas* ovat molemmat havaittavissa olevia, kosketeltavia esineitä. *Keräyslippaasta* ymmärrettävämmän tekee luultavasti kuitenkin se, että se on lukijoille tutumpi ja siten helpommin kuviteltavissa oleva. *Uhriarkku* sen sijaan on uskonnollinen käsite, joka esiintyy vain hengellisessä käyttökontekstissa ja on siten nuorille vieraampi.

4.4.2 Kaikissa käännöksissä eri ilmaus

Hiukan alle kymmenesosa uskonnollisesta sanastosta kuuluu toiseksi pienimpään ryhmään, jossa kaikki käännökset käyttävät eri ilmausta (taulukko 7). Hyperteksti liittyy DigiMarkuksessa yhteensä kolmeen ilmaisuun, mutta toisaalta ryhmän sanaston määrä on niin pieni, ettei sen perusteella pysty tekemään pitkälle meneviä johtopäätöksiä. Heterogeeniseen ryhmään kuuluu niin kulttuurista sanastoa (*kirjanoppinut, vanhinten perinnäissääntö*) kuin teologis-opillisia ilmauksia (*tehdä parannus, vanhurskas*). Kuten kahdessa aiemmassa ryhmässä, myös tässä on siirrytty tyylillisesti yleiskielisempään suuntaan.

Taulukko 7. Kaikissa käännöksissä eri ilmaus

UT 1938	KR 1992	DigiMarkus
kirjanoppinut	lainopettaja	pyhiin kirjoituksiin perehtynyt mies, oppinut
riivaaja	paha henki, henki, saastainen henki	demoni
riivattu	pahojen henkien vaivaama	demonien riivaama
rukoushuone	rukouksen huone	rukouspaikka
(tehdä) parannus	kääntyä	luopua synneistä, ajatella uudella tavalla
vanhinten perinnäissääntö	isien perinnäissääntö	vanha uskonnollinen perinne, vanha perinne
vanhurskas	hurskas	nuhteeton, oikeudenmukainen
voimallinen teko	voimateko	voimateko, ihmeteko
		Yht. 8

Kreikan substantiivi *metanoia* ja verbi *metanoēō* 'muuttaa mielensä, ajatella toisin' on vuoden 1938 käännöksessä suomennettu *parannukseksi* tai *parannuksen tekemiseksi* ja vuoden 1992 käännöksessä *kääntymiseksi*. Uskonnollisessa kielessä verbi *kääntyä* tarkoittaa yleensä, että henkilö 'vaihtaa uskontoa' tai 'tulee uskoon' (KS s.v. *kääntyä*). Evankeliumeissa *kääntyminen* viittaa kuitenkin ennen kaikkea sisäiseen muutokseen (Saarisalo 1985 s.v. *kääntymys*; Palva 2006 s.v. *kääntymys*).

DigiMarkuksessa haluttiin välttää ajatusta uskonnon vaihtamisesta ja sen vuoksi *kääntyminen* suomennettiin aluksi muotoon *ajatella uudella tavalla*. Tätä pidettiin kuitenkin liian epämääräisenä, koska kyse ei ole mistä tahansa uudesta ajattelusta. Seuraavaksi käännökseksi ehdotettiin ilmausta *kääntyä uuteen elämäntapaan*, jossa samaan aikaan pyrittiin hyödyntämään verbiä *kääntyä* mutta välttämään sekä epämääräisyyttä että ajatusta uskonnon vaihtamisesta. Myös ilmaus *kääntyä uuteen elämäntapaan* aiheutti kuitenkin epäilyn liiallisesta hämäryydestä. (DigiMarkus-sivusto.) Lopulliseksi muotoiluksi tuli *synneistä luopuminen* (esim. 37–39):

Mark. 1:4

- 37) niin Johannes Kastaja saarnasi erämaassa **parannuksen** kastetta syntien anteeksisaamiseksi. (UT 1938)
- 38) Ja näin tapahtui. Johannes Kastaja julisti autiomaassa, että ihmisten tuli **kääntyä** ja ottaa kaste, jotta synnit annettaisiin heille anteeksi. (KR 1992)
- 39) Niin tapahtuikin. Johannes Kastaja julisti asumattomalla seudulla, että ihmisten tulisi **luopua synneistä** ja ottaa kaste. Niin he saisivat jumalanvastaaiset tekonsa anteeksi. (DM)

Synneistä luopuminen ei välttämättä vastaa alkukielen sanan ydinmerkitystä täysin tarkasti, mutta käännöksessä on otettu huomioon dynaamisesti koko jakeen sisältö. DigiMarkuksen käännös myös kiertyy mielenkiintoisella tavalla semanttisesti hyvin lähelle vuoden 1938 käännöstä, sillä *Kielitoimiston sanakirja* antaa sanalle *parannus* uskonnollisessa kielessä merkityksen 'luopua synnistä' (KS s.v. *parannus*).

Kreikan verbiä ei kuitenkaan DigiMarkuksen joka kohdassa ole käännetty *synneistä luopumiseksi*. Mark. 1:4:n kohdalla liian epämääräisenä pidetty *ajatella uudella tavalla* esiintyy evankeliumin kuudennessa luvussa (esim. 40–42):

Mark. 6:12

- 40) *Niin he lähtivät ja saarnasivat, että oli **tehtävä parannus***. (UT 1938)
- 41) *Niin opetuslapset lähtivät matkaan ja julistivat, että kaikkien tuli **kääntyä***. (KR 1992)
- 42) *Niin oppilaat lähtivät matkaan. He kertoivat hyvästä sanomasta, jotta ihmiset ryhtyisivät **ajattelemaan uudella tavalla***. (DM)

Ilmaus ei ehkä tässä kontekstissa tule sen selvemmäksi kuin edellisessäkään esimerkissä, mutta toisaalta se vastannee tarkemmin lähtökielen alkuperäistä merkitystä.

Kreikan adjektiivi *dikaios* on vuoden 1938 käännöksessä suomennettu *vanhurskaaksi*, vuoden 1992 käännöksessä *hurskaaksi* ja DigiMarkuksessa *nuhteettomaksi* tai *oikeudenmukaiseksi* (esim. 43–45). Sana merkitsee Uudessa testamentissa sekä 'Jumalan oikeamielisyyttä' että 'ihmisen Jumalalle kelpaavuutta' (IRT s.v. *vanhurskas*), mutta Markuksen evankeliumissa sana esiintyy vain kuvaamassa ihmistä.

Mark. 2:17

- 43) *Sen kuullessaan Jeesus sanoi heille: "Eivät terveet tarvitse parantajaa, vaan sairaat. En minä ole tullut kutsumaan **vanhurskaita**, vaan syntisiä."* (UT 1938)
- 44) *Jeesus kuuli sen ja sanoi: »Eivät terveet tarvitse parantajaa, vaan sairaat. En minä ole tullut kutsumaan **hurskaita**, vaan syntisiä.»* (KR 1992)
- 45) *Jeesus kuuli heidän sanansa ja vastasi: »Eivät terveet parantajaa tarvitse vaan sairaat. En ole tullut kutsumaan seuraani **nuhteettomia** vaan syntisiä.»* (DM)

Jo Agricolankin kielessä esiintyvän *vanhurskaan* etymologiaksi on esitetty sanoja *vayan* (sanasta vaka ’varma, luja’) ja *hurskas*, joka alkuaan on tarkoittanut todennäköisesti ’viisasta’. Sanan alkuperäinen merkitys näkyy edelleen muun muassa sananparressa ”ei tule hullua hurskaammaksi”. Yhdyssanan sepittäjä on siis halunnut antaa sanalle merkityksen ’oikealla tavalla viisas’, ja sitä voidaan pitää käännöslainana muinaisruotsin sanasta *rättvis* ’oikeamielinen, vanhurskas’. (SKES s.v. *vanhurskas*; SMS s.v. *hurskas*; Hakulinen 1969: 180–187; Vartiainen 1988: 183–184.)

Myös *hurskas* ja *nuhteeton* kuuluvat Agricolan kieleen, mutta sana *oikeudenmukainen* esiintyy kirjoitetussa kielessä vasta vuonna 1842 (Rapola 1960: 53; Jussila 1998: 61, 173). Näissäkin sanoissa voi nähdä sekä sisällöllisen että tyyllillisen siirtymän uskonnollisesta kielestä yleiskieleen, sillä *hurskas* saa suomen kielessä merkitykset ’jumallinen, harras, oikeamielinen, puhdassydäminen’, *nuhteeton* on ’moitteeton, mallikelpoinen, kunnollinen’ ja *oikeudenmukainen* ’yleistä oikeuskäsitystä vastaava, oikeamielinen’ (KS s.v. *hurskas*, *nuhteeton*, *oikeudenmukainen*).

DigiMarkuksen erilaisia käännösratkaisuja tarkasteltaessa käy siis ilmi, että monissa ilmaisuissa on siirrytty uskonnollisesta kielestä yleiskieleen. Tyylin lisäksi muutos koskee myös sisältöä, koska monien termien merkityksen voi nähdä hieman muuttuvan uuden sanan myötä. Uudet ilmaisut ovat kuitenkin nuorille todennäköisesti tutumpia, ja siten käännöksen ymmärrettävyys paranee. Hypertekstejä on DigiMarkuksessa liitetty alle kolmannekseen uudistetusta sanastosta.

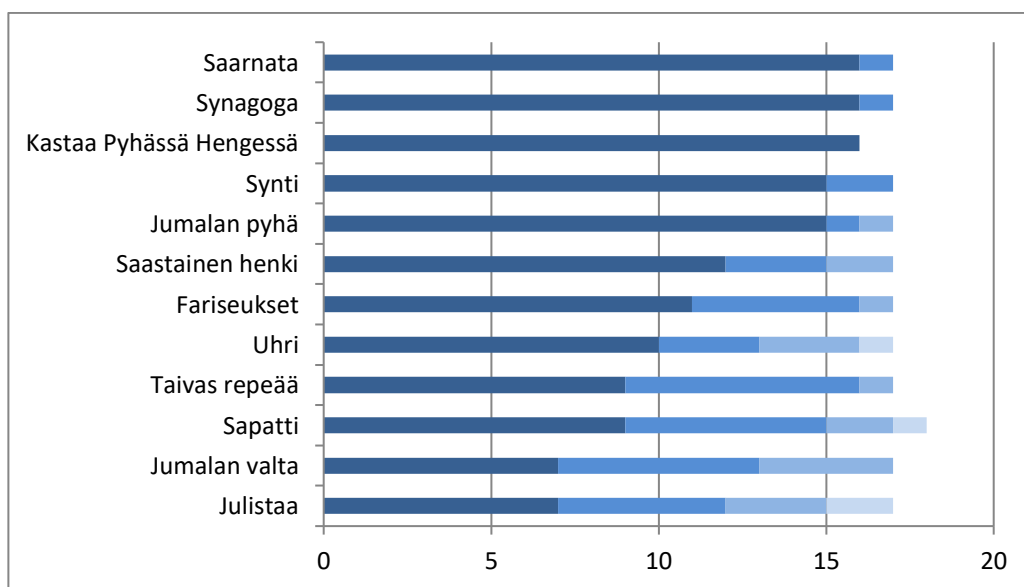
5 Uskonnollisen sanaston ymmärrettävyys

Kuten luvussa 3.2 kävi ilmi, sanaston hallintaan vaikuttavia tekijöitä ovat muun muassa sanojen abstraktisuus, kompleksisuus, yleisyys ja sanaluokka. Substantiivit ovat helpommin ymmärrettäviä kuin adjektiivit ja verbit, ja konkreettiset sekä johtamattomat ja tavalliset sanat avautuvat lukijalle todennäköisemmin kuin käsitteelliset ja harvinaiset ilmaukset. (Pajunen, Itkonen & Vainio 2016: 477–478.) Edellä kuvatun voi olettaa näkyvän myös uskonnollisen sanaston ymmärtämisessä, jota tarkastelen seuraavaksi.

DigiMarkuksen käännösprosessin aikana käännöksen ymmärrettävyyttä testattiin kahteen otteeseen, ensin kyselylomakkeella ja sitten haastatteluin. Tässä luvussa käsitellän etenkin evankeliumin kahteen ensimmäiseen lukuun perustuvaa kyselytutkimusta

(liite 1), joka toteutettiin toukokuussa 2016. Kyselyyn osallistui 18 iältään 18–25-vuotiasta eri puolilla Suomea asuvaa nuorta ja nuorta aikuista. Koehenkilöiden sukupuolijakauma oli tasainen, ja heistä yhdeksän oli naisia ja yhdeksän miehiä. Vastaajista neljä opiskeli lukiossa, yksi opistossa, kaksi ammattikoulussa, seitsemän korkeakoulussa ja neljä oli työelämässä. Testi sisälsi yhteensä 17 monivalintakysymystä, jotka kartoittivat käännöksen käsitteiden ja ilmaisujen ymmärtämistä tiettyjen jakeiden pohjalta. Ymmärrettävyydestin tavoitteena ei ollut kartoittaa sitä, osaavatko koehenkilöt vastata kysymyksiin oikein. Sen sijaan kyselyssä haluttiin selvittää, miten nuoret ymmärtävät uskonnollisen kielen sanoja. Valmiita vastausvaihtoehtoja kysymyksissä oli kolme, ja lisäksi informanteilla oli mahdollisuus vastata kysymyksiin omin sanoin. (TL; sähköpostiviesti Terhi Huovarilta 8.11.2017.) Tarkastelluista ilmauksista 12 kuuluu *Kielitoimiston sanakirjan* mukaan uskonnolliseen sanastoon.

Kyselyaineiston avulla pyrin selvittämään sitä, millainen sanasto on koehenkilöiden vastausten perusteella ymmärrettävää ja millainen vaikeaa tai monitulkintaista. Kuvio 2 havainnollistaa vastausten jakautumista eri vaihtoehtojen välille. Kuviossa ylimpänä näkyvät pylväät kuvaavat ilmauksia, jotka kyselytutkimuksen mukaan on ymmärrettävimpiä. Alimmat pylväät taas kuvaavat vaikeinta tai monitulkintaista sanastoa, jossa vastaajien mielipiteet jakautuvat eri vastausvaihtoehtojen välille.



Kuvio 2. Uskonnollisen sanaston ymmärtäminen

On kuitenkin muistettava, että pylväät eivät välttämättä itsessään kerro siitä, kuinka helposti tai vaikeasti ymmärrettävä jokin ilmaus on, koska tulokseen vaikuttaa myös se,

millaisia vaihtoehtoja kuhunkin kysymykseen on annettu. Testin kiinnostavuutta lisää se, että vastausvaihtoehdot kertovat jotakin myös siitä, miten nuorten oletetaan ymmärtävän ja tulkitsevan Raamattua. Kyselyssä käytetyt ilmaukset eivät välttämättä edusta DigiMarkuksen lopullista käännösasua.

Kuten kuvio 2 osoittaa, parhaiten ymmärrettyjä ilmauksia ovat esimerkiksi *saarnata*, *synagoga* ja *synti*. Yhtä lukuun ottamatta kaikki koehenkilöt ovat vastanneet *saarnaamisen* olevan ”uskonnollisista asioista puhumista”, mutta vastauksia vaille ovat jääneet negatiivisen merkityksen sanaan liittävät vaihtoehdot, joiden mukaan *saarnaaminen* on ”kuulijoiden elämän arvostelemista” tai ”kovaäänistä huutamista”. Omin sanoin kysymykseen vastannut informantti on vielä korostanut *saarnaamisen* ja muun uskonnollisen puheen välistä eroa toteamalla, kuinka *saarnaamista* on vain ”uskonnollinen opetuspuhe (ei kaikki uskonnolliset asiat)”. (VR.)

Verbiin *saarnata* liittyvien vastausvaihtoehtojen voi nähdä kartoittavan polyseemisen sanan yleis- ja erikoiskielisen merkityksen eroa, sillä *Kielitoimiston sanakirjan* mukaan verbillä on hengellisen sisällön lisäksi merkitys ’puhua opettavaan, moittivaan tai julistavaan sävyyn’ (KS s.v. *saarnata*). Kontekstista irrotettuna mikä tahansa vaihtoehdoista olisi siis oikea, mutta koehenkilöiden vastaukset osoittavat, että tekstiyhteyden perusteella he ovat osanneet valita raamatunjakeeseen parhaiten sopivan, uskonnollisen merkityksen (esim. 46). Vaikka *saarnaaminen* siis vaikuttaisi olevan sangen ymmärrettävä, ei sitä ole otettu mukaan DigiMarkuksen lopulliseen tekstiin. Sen sijaan sana on korvattu ilmauksilla *julistaa*, *viedä hyvä sanoma* tai *kertoa hyvästä sanomasta*, mihin syynä voi olla verbin vanhahtava tyyllisävy.

Mark. 1:38

46) ”Lähdetään muualle, lähiseudun kyliin. Minun on *saarnattava* niissäkin, siksi lähdin aikaisin ulos rukoilemaan. (DM)

Sanan *synti* vastausvaihtoehdoissa voi puolestaan nähdä jaon uskonnolliseen päämerkitykseen ja siihen liitettäviin kielteissävyisiin konnotaatioihin. Tässäkin tapauksessa lähes kaikki informantit ovat valinneet termin teologista sisältöä vastaavan vaihtoehdon ja vastanneet *synnin* olevan ”Jumalan tahdon noudattamatta jättämistä”. Kaksi koehenkilöä on ilmoittanut, että *synti* on ”uskonnon kieltämä asia”, mutta kukaan ei ole rastittanut vaihtoehtoa, jonka mukaan *synti* olisi jokin ”erityisen mukava asia”. (VR.)

Myös *Pyhässä Hengessä kastaminen*, *Jumalan pyhä* ja *synagoga* aiheuttavat vain vähän tulkintaeroja. Informantit ovat poimineet vastauksista käsitteiden teologista merkitystä kuvaavat vaihtoehdot. *Pyhässä Hengessä kastaminen* on koehenkilöiden mukaan ”kuvaannollista puhetta siitä, kuinka Pyhä Henki vaikuttaa ihmiseen”, eikä kukaan ole valinnut teologista vastausta konkreettisempia vaihtoehtoja, joiden mukaan *Pyhässä Hengessä kastaminen* olisi ”vedessä kastamiseen nähden erilainen rituaali” tai *Pyhän Hengen kasteessa* ”tapahtuisi jotain yliluonnollista”. (VR.)

Jumalan pyhä on useimpien mielestä ”Jumalan Poika”, ja vain yksi informantti on valinnut käsitteen tarkoittavan ”erityisen uskonnollismielistä henkilöä”. Kukaan ei sen sijaan ole ilmoittanut, että ilmaus viittaisi ”pappiin”. *Synagoga* on koehenkilöiden mukaan hyvin yksimielisesti ”rukoushuone”, eikä kukaan ole vastannut sen olevan ”rakenuksen nimi” tai tarkoittavan ”Galilean murteessa koulua”. Yksi vastaaja on jälleen halunnut tarkentaa käsitteen sisältöä ja kirjoittanut *synagogan* olevan ”[j]uutalaisten hengellinen kokoontumispaikka”. (VR.)

Parhaiten ymmärrettyjen ilmausten abstraktisuudessa, kompleksisuudessa tai yleisyydessä ei voi kuitenkaan havaita mitään, mikä erottaisi niitä vaikeammin tulkittavista ilmauksista. Ymmärrettävyyttä näyttäisikin selittävän lähinnä se, että vastauksissa erotuu selvästi yksi oikea vaihtoehto. Ilmauksista *Pyhässä Hengessä kastaminen*, *Jumalan Pyhä* ja *synagoga* on säilytetty DigiMarkuksen lopullisessa käännöksessä, mutta *synti* on saanut siinä rinnalleen myös merkitykseltään kapeammat, transparentit vastineet *jumalanvastainen teko* ja *paha teko*.

Juutalaiseen ja muinaisitämäläiseen kulttuuripiiriin liittyvien käsitteiden *saastainen henki*, *fariseukset* ja *uhri* kohdalla informanttien mielipiteet eroavat jo enemmän, koska vain 10–12 vastaajaa on valinnut saman vaihtoehdon. *Saastainen henki* on kahdentoista nuoren mukaan ”demoni” ja kahden mielestä ”mielisairaus”, mutta kukaan ei ole vastannut sen tarkoittavan ”irstasta mielikuvitusta”. *Fariseukset* taas ovat yhdentoista koehenkilön mielestä ”uskonnollisen liikkeen jäseniä” ja viiden mukaan ”tekopyhiä hurskastelijoita”, mutta kukaan ei ole valinnut vaihtoehtoa, jonka mukaan he olisivat ”fari-seus-nimisen ammatin harjoittajia”. (VR.) *Fariseus*-sanassa ymmärrettävyydestin voi jälleen nähdä kartoittavan ilmauksen denotaation ja konnotaation välistä eroa, koska päämerkityksensä lisäksi *fariseus* saa kuvaannollisen sisällön ’tekopyhä, ulkokultainen ihminen, teeskentelijä’ (KS s.v. *fariseus*). Vastausta ”tekopyhä hurskastelija” ei voikaan pitää täysin vääränä, vaikka se ei vastaa ilmauksen päämerkitystä.

Polyseemisen sanan *uhri* vastausvaihtoehdoissa kuvastuu puolestaan kirjaimellisen ja metaforisen merkityksen ero: kymmenen informantin mielestä *uhri* on ”lahja, joka annetaan Jumalalle”, kolmen mukaan ”eläin, joka tapetaan” ja kolmen mielestä ”arvokkaasta asiasta luopumista” (VR). *Kielitoimiston sanakirja* antaa sanalle *uhri* merkitykset ’uhrattava esine, eläin tms., uhrilahja’, ja verbi *uhrata* tarkoittaa ’luopua vapaaehtoisesti jostakin tärkeänä pitämästään’ (KS s.v. *uhrata*, *uhri*). Kaikki kolme vastausta siis ilmentävät sanan merkityksiä, mutta kontekstiin sopinee parhaiten ensimmäinen vaihtoehto, jonka myös useimmat informantit ovat valinneet (esim. 47):

Mark. 1:44

47) ”Älä kerro tästä kenellekään. Mene vain näyttämään itsesi papille ja anna puhdistumisestasi se **uhri**, jonka Mooses on määrännyt, todisteeksi heille.” (DM)

Useiden oikeiden vastausvaihtoehtojen aiheuttamaa hämmennystä kuvaa se, että monet koehenkilöt eivät ole tyytynyt valmiisiin vaihtoehtoihin vaan ovat kirjoittaneet vastauksensa itse. Vastauksista ilmenee selvästi uskonnollisen kentän tuntemus, sillä *saastainen henki* on saanut esimerkiksi määritelmät ”paha henki” ja ”sielunvihollinen”, *fariseuksia* on kuvattu ”Mooseksen lain oppineiksi miehiksi” ja *uhri* on yhden informantin mukaan ”lain täyttämistä eli uhrata arvokas lahja Jumalalle hänen kunniakseen ja näyttää papeille tässä tapauksessa ihme parantumisesta”. (VR.) Testiaineiston perusteella koehenkilöt eivät välttämättä täysin vastaakaan mallilukija Elisan kielellistä kompetenssia, koska kristinuskon käsitteet ovat ilmeisesti monille jo ennestään tuttuja. Edellä mainituista ilmauksista *uhri* on käännetty DigiMarkuksen lopullisessa versiossa *uhrilahjaksi* ja *saastainen henki* pääasiassa *demoniksi* mutta sana *fariseus* on säilytetty.

Monitulkintaisimmissa ilmauksissa vain 7–9 koehenkilöä on valinnut saman vastauksen. Käsitteiden vaikeutta näyttää selittävän ennen kaikkea se, että vastausvaihtoehdoissa ei ole selvästi yhtä oikeaa ratkaisua. Toisaalta ymmärrettävyyteen vaikuttanee myös ilmausten käsitteellisyys, vaikka se yksinään ei riitä selittämään niiden vaikeutta. Mainittu abstraktisuus nousee esille esimerkiksi metaforisessa ilmauksessa *taivas repeää*, joka yleiskielessä voidaan ymmärtää siten, että ”pilvet väistyvät auringon edestä” tai ”alkaa sataa kaatamalla”. Näistä ensimmäisen vaihtoehdon on valinnut yhdeksän koehenkilöä ja jälkimmäisen yksi. Lisäksi seitsemän informanttia on vastannut *taivaan repeämisen* tarkoittavan sitä, että ”Jumala tulee näkyville”, vaikka ilmaus itsessään ei viittaa millään tavalla uskonnolliseen sisältöön (esim. 48). (VR.)

Mark. 1:10

48) *Noustessaan pintaan Jeesus näki, kuinka taivas repesi.* (DM)

Abstraktisuus ilmenee myös ilmauksessa *Jumalan valta*. Käännöstyön alkuvaiheessa *Jumalan valtakunta* suomennettiin *Jumalan vallaksi*, vaikka se myöhemmin palautettiin takaisin vakiintuneeseen muotoonsa. Ymmärrettävyydestissä *Jumalan valtaa* kuvaavat vaihtoehdot ilmentävät abstraktin ilmauksen eri ulottuvuuksia: ”alkaa uusi aikakausi”, ”Jumalan voima alkaa vaikuttaa uudella tavalla” ja ”valtakunnassa vaihtuu hallitsijaksi Jumala”. Näistä ensimmäisen vaihtoehdon on valinnut seitsemän informanttia, seuraavan kuusi ja viimeisen neljä. (VR; ks. myös Palva 2006 s.v. *Jumalan valtakunta*.)

Sanassa *sapatti* ymmärrettävyydestin voi nähdä kartoittavan ilmauksen juutalaisuudessa ja kristinuskossa saamaa merkityseroa. Kuuden koehenkilön mielestä *sapatti* on ”juutalainen pyhäpäivä”, kahden mukaan ”lauantai” ja yhdeksän mielestä ”lepopäivä”. Yksi vastaaja on valinnut kaksi vaihtoehtoa ja yksi tavallaan yhdistänyt kaikki vastaukset kirjoittamalla *sapatin* olevan ”juutalaisuudessa viikoittainen lepopäivä, jota vietetään lauantaina”. (VR; KS s.v. *sapatti*.)

Kiinnostavaa on, että *saarnaamisen* kanssa hyvin samanmerkityksinen *julistaminen* vaikuttaa koehenkilöiden vastausten perusteella kaikkein vaikeimmalta ilmaisulta (esim. 49):

Mark. 1:4

49) *Juuri näin tapahtui. Johannes Kastaja julisti asumattomalla seudulla, että ihmisten tulisi elää uudella tavalla ja saada kaste. Niin he saivat syntinsä anteeksi.* (DM)

Monitulkintaisuutta voi selittää se, että *julistaminen* ei ole merkitykseltään ja tyyliltään yhtä selvästi uskonnollista erikoiskieltä kuin *saarnaaminen*. *Kielitoimiston sanakirja* antaa verbille *julistaa* merkityksen ’tehdä (virallisesti, julkisesti) tunnetuksi, tiedottaa, kuuluttaa’ (KS s.v. *julistaa*). Seitsemän informantin mukaan *julistaminen* on ”puhetta uskonnollisista asioista”, kolmen mielestä ”ylevää puhetta” ja kahden mukaan ”virallisten asioiden julkistamista”. Vastaajista peräti viisi on muotoillut vastauksensa itse ja kirjoittanut *julistamisen* olevan esimerkiksi ”julkista puhetta”, ”kertoa mahtipontisesti/tunteella jotain asiaa, mihin itse uskoo vahvasti” tai ”Jumalan sanan tunnetuksi tekemistä”. (VR.) Vastauksissa nousevat siis esille sekä verbin uskonnollinen että yleiskielinen merkitys. Edellä kuvatuista ilmauksista sekä *sapatti* että verbi *julistaa* on säilytetty

DigiMarkuksessa, mutta *julistamisen* rinnalla pilottikäännöksessä esiintyvät myös ilmaukset *viedä hyvää sanomaa* ja *kertoa hyvästä sanomasta*. *Taivaan repeäminen* taas on muokattu muotoon *taivaaseen repesi aukko*, mikä vähentänee ilmauksen säätilaan liittyviä tulkintoja.

Ymmärrettävyydestä monien vastausvaihtoehtojen voi nähdä luotaavan yleiskielen ja uskonnollisen erikoiskielen välistä rajapintaa. Useimmiten informantit tuntuvat näissä tapauksissa erottavan, että kyse on uskonnollisesta kontekstista ja yleiskielessäkin esiintyvä ilmaus saa sen vuoksi erikoiskielisen merkityksen. Testissä parhaiten ymmärrettyjä sanoja näyttää selittävän lähinnä se, että vaihtoehtojen joukossa on selvästi yksi muita oikeampi vastaus. Monitulkintaisemmilta tai vaikeammilta taas vaikuttavat ilmaisut, joissa on useampi oikea vaihtoehto. Analyysin perusteella ilmaisut ovat ymmärrettäviä, mutta ainakin osa nuorista tuntee uskonnollista kieltä todennäköisesti jo ennestään. Testiä helpottanee myös se, että vastausvaihtoehdot on annettu valmiiksi.

Kyselylomakkeen lisäksi DigiMarkuksen ymmärrettävyyttä testattiin haastatteluil-la, joihin viitataan tässä työssä vain lyhyesti. Haastattelut toteutettiin syksyllä 2016 koko käännöksen valmistuttua, ja niihin osallistui neljä pääkaupunkiseudulla asuvaa nuorta ja nuorta aikuista. Litteroidussa haastatteluaineistossa haastateltavien tekstiin liittämät tulkintaerot ja oma ajattelu nousevat hyvin näkyviin. Esimerkiksi *synneistä luopumisen* koehenkilöt ovat vastanneet tarkoittavan sitä, että ”luopuu pahoista tavoista” tai ”on tekemättä syntiä uudelleen”. Yksi informantti puolestaan on pohtinut, kuinka ”synneistä ei voi luopua, luopua voisi alkoholista, juhlimisesta, päihteistä, turhan materian hankkimisesta”. (HY.) Avokysymysten käyttö myös testilomakkeessa voisikin paljastaa vielä selvemmin sen, miten koehenkilöt todella ymmärtävät uskonnollisia ilmaisuja ja millainen heidän kielellinen kompetenssinsa on.

6 Yhteenveto ja pohdinta

Tutkielmassani olen tarkastellut Suomen Piipiseuran julkaiseman Markuksen evan-geliumin pilottikäännöksen, DigiMarkuksen, uskonnollista sanastoa suhteessa Suomen evankelis-luterilaisen kirkon virallisiin raamatunkäännöksiin vuosilta 1938 ja 1992. Tutkimuskohteena olevan uskonnollisen sanaston olen rajannut siten, että kaikki käsittelemäni ilmaukset on *Kielitoimiston sanakirjassa* määriteltä joko uskonnolliseen tai raa-

matulliseen kieleen kuuluviksi tai niiden uskonnollinen käyttö käy ilmi sana-artikkelien selitteistä tai esimerkeistä. Uskonnollisen sanaston erottaminen muusta sanastosta ei ole yksiselitteistä, mutta analyysin perusteella sanakirjan käyttö toimii tässä tarkoituksessa hyvin. *Kielitoimiston sanakirjan* mukaan uskonnolliseen sanastoon luokittuu yhteensä 100 eri ilmausta eli noin 5 % DigiMarkuksen kokonaislekseemimäärästä.

Käännösten koko leksikon analyysistä käy ilmi, että DigiMarkuksen sanemäärä on kahta aiempaa käännöstä pienempi mutta siinä käytettyjen sananmuotojen ja lekseemien lukumäärä on edellisiä suomennoksia suurempi. DigiMarkus on siis tekstinä muita käännöksiä lyhyempi, mutta siinä on hyödynnetty aiempaa laajempaa sanastoa. Pilottikäännöksessä lekseemejä on 25 % enemmän kuin vuoden 1938 käännöksessä ja 8 % enemmän kuin vuoden 1992 suomennoksessa. Kirkkoraamattujen välistä eroa selittänee ennen kaikkea erilainen käännöstekniikka ja sanakondanssista luopuminen, mutta DigiMarkuksen ja vuoden 1992 käännöksen välinen ero kertonee rikkaasta ja elävästä kielestä, johon DigiMarkuksessa pyrittiin.

Käännösten yleisimpien lekseemien vertailu paljastaa, että uudemmissa suomennoksissa pronomineja on korvattu substantiiveilla, jolloin sanojen viittaussuhteet selvenvät. DigiMarkuksessa kymmenen suurifrekvenssisimmän lekseemin joukkoon kuuluu kaksi substantiivia (*Jeesus, oppilas*), mutta vuoden 1938 käännöksessä substantiiveja ei ole kymmenen yleisimmän sanan joukossa yhtäkään.

Raamatunkäännösten uskonnollisen sanaston analyysi osoittaa, että noin kaksi kolmasosaa sanastosta on säilytetty DigiMarkuksessa samanlaisena molempien tai vuoden 1992 käännöksen kanssa ja noin kolmasosa on käännetty eri tavalla kuin aiemmissa suomennoksissa. Tämä kertoo siitä, että vaikka pilottikäännöksessä on tietoisesti lähdetty uudistavalle linjalle, on tietty sanaston ydin niin vakiintunutta, ettei siitä ole haluttu tinkiä. DigiMarkuksessa uusien sanojen lukumäärää lisää edelleen se, että monien perinteisten termien rinnalla siinä esiintyy synonyymisia ilmaisuja, jotka selventävät ja avaavat vakiintuneita sanoja (esim. *profeetta, Jumalan sanoman välittäjä*).

Uskonnollisessa sanastossa ei ole havaittavissa selviä linjoja siitä, että uudistuksen tai säilyttämisen kohteeksi olisi päätynyt semanttisesti tai tyyllillisesti juuri tiettyntyyppinen sanasto. Jumalan nimet on kuitenkin käännetty aina samalla tavalla aiempien suomennosten kanssa (esim. *Ihmisen Poika, Jumalan Pyhä*). Myös vierasperäiset lainasanat on säilytetty ennallaan, jos toimivaa suomenkielistä vastinetta ei ole (esim. *fariseus, saddukeus*). Teologisesti keskeiset termit (esim. *synti, usko, pelastaa*) on niin ikään säilytetty, mutta niiden ohella DigiMarkuksessa käytetään synonyymisia vastineita, joista

monet ovat ilmaisuina transparentteja eli läpinäkyviä (esim. *jumalanvastainen teko* vs. *synti*). Samalla tavalla käännettyihin ilmaisuihin kuuluu myös runsaasti sanoja, joiden frekvenssi on suomen kielessä suuri ja jotka ovat tavallisia yleiskielessäkin (esim. *pappi*, *rukous*, *paasto*).

Kokonaan uudistettuja sanoja DigiMarkuksessa ovat vierasperäiset lainasanat, jotka on käännetty suomenkieliseen asuun, jos sellainen on olemassa (esim. *tullimies* vs. *publikaani*, *opettaja* vs. *rabbi*). Pilottikäännöksessä on suosittu uskonnollisen kielen sijaan yleiskielisiä ilmauksia, ja sanastossa voi havaita tyylillisen siirtymän neutraalimpaan suuntaan (esim. *ikuinen* vs. *iankaikkinen*, *oppilas* vs. *opetuslapsi*). Toisaalta muutamassa ilmauksessa näkyy myös muutos uskonnollisempaan kieleen, kun polyseemisten sanojen merkitystä on pyritty selventämään korvaamalla ne yksiselitteisemmällä vastineella (esim. *maallinen* vs. *maailma*).

DigiMarkuksen tavoitteena oli luoda helppolukuinen ja nuorten kielelliseen kompetenssiin sovitettu käänнос, ja analyysin perusteella tavoite on saavutettu todennäköisesti hyvin. Uskonnollisesta sanastosta kolmasosa on uudistettu, ja monia vakiintuneita termejä on korvattu tai selitetty yleiskielisemmillä ilmauksilla. Tavalliset ja yleiskielessä tiheästi esiintyvät sanat palvelevat tekstin ymmärrettävyyttä, ja tätä päämäärää tukevat myös synonyymiset ilmaisut sekä uskonnollisia termejä läpinäkyviksi tekevät transparentit käännökset. Tekstin ymmärtämistä auttavat myös hypertekstit, joita on liitetty lähes puoleen DigiMarkuksen uskonnollisesta sanastosta. Kuten on odotuksenmukaistakin, selvästi enemmän hypertekstejä yhdistyy sellaiseen sanastoon, joka on säilytetty samanlaisena.

Käännöksen mallilukijan kuvauksessa kiinnitettiin huomiota siihen, että uskonnollisen rekisterin lisäksi abstraktit käsitteet ja tekstin monimutkaisuus saattavat tuottaa nuorille vaikeuksia. DigiMarkuksessa käsitteelliset ilmaukset eivät varsinaisesti ole muuttuneet konkreettisemmiksi, mutta sanojen yleiskielistäminen on tehnyt niitä tutummiksi ja siten helpommin ymmärrettäviksi (esim. *keräyslipas* vs. *uhriarkku*). Esimerkiksi uusien sanojen sanaluokassa tai kompleksisuudessa ei sen sijaan voi havaita mitään, mikä erottaisi niitä aiempien raamatunkäännösten ilmauksista.

Perinteisen uskonnollisen sanaston yleiskielistäminen siis lisänee ymmärrettävyyttä, mutta samalla se voi poistaa tekstistä tiettyä tarkkuutta ja spesifisyyttä, koska yleiskieliset ilmaukset eivät välttämättä kata uskonnollisen termin koko merkitystä. Joissakin kohdin ymmärrettävyys on DigiMarkuksessa nostettu esimerkiksi sanoihin sisältyvän kulttuuris-historiallisen informaation edelle (esim. *paita* vs. *ihokas*, *opettaja*

vs. *rabbi*). Etenkin teologisesti keskeiset ilmaukset on kuitenkin pyritty säilyttämään, vaikka niille olisi etsitty synonyymeja (esim. *paha teko* vs. *synti*). Tasapainoilu uskonnollisen tradition ja ymmärrettävyyden välillä näkyy selvästi sanaston uudistamisessa.

Ymmärrettävyydestin perusteella ei voi sanoa, että juuri tietynlainen uskonnollinen sanasto olisi koehenkilöille ymmärrettävää tai vaikeaselkoista. Analyysin perusteella näyttää pikemminkin siltä, että kyselyn tulokseen ovat vaikuttaneet enemmän kunkin kysymyksen vastausvaihtoehdot kuin itse ilmauksen helppous tai vaikeus. Ymmärrettäviltä vaikuttavat termit, joissa on selvästi yksi oikea vastaus, ja monitulkintaisia ovat ilmaukset, joissa on useita oikeita vaihtoehtoja. Testin tulokset osoittavat, että koehenkilöt ymmärtävät uskonnollista sanastoa yleisesti ottaen hyvin, ja vastauksissa olisi voinut olla enemmänkin hajontaa. Informantit eivät välttämättä vastaakaan täysin mallilukija Elisaa. Sanaston tulkintaan ja ymmärtämiseen liittyvät erot voisivat nousta selvemmin näkyviin, mikäli testissä suosittaisiin monivalintakysymysten sijaan avokysymyksiä, vaikka se luonnollisesti tekisi testistä työläämmän sekä vastaajille että testin analysoijalle.

Kaiken kaikkiaan DigiMarkuksen vertailu aiempiin käännöksiin paljastaa, että pilottikäännöksessä on onnistuttu tuoreen ja ilmaisuvoimaisen kielen tavoittelussa. Käännös vastaa luultavasti hyvin nuorten kielellistä kompetenssia ja tarjoaa uudenlaisen vaihtoehdon aiempien raamatunkäännösten rinnalle.

Parhaillaan Suomen Piipaseurassa on käynnissä työ koko Uuden testamentin kääntämiseksi digitaaliseen muotoon, ja tulevaisuudessa tutkimus onkin mahdollista ulottaa myös muihin Uuden testamentin kirjoihin. Uskonnollisen sanaston tarkastelua voisi laajentaa edelleen muuta sanastoa koskevaksi, ja jatkotutkimusaihe voisi löytyä myös syntaksin puolelta, lause- ja virkerakenteiden tarkastelusta. Kiinnostavia tutkimuskohteita olisivat myös tekstistä hahmottuvan mallilukijan tai käännöksen tyylin tarkempi käsittely. Myös tekstin vastaanottoa ja reseptiota voisi kartoittaa laajemminkin kuin vain ymmärrettävyyden osalta.

Lähteet

Aineistolähteet

BasisBibel. Das Neue Testament. 2010. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.

BDAG = *A Greek-English lexicon of the New Testament and other early Christian literature.* 2000. Frederick W. Danker & Walter Bauer (toim.). 3. painos. Chicago: University of Chicago Press.

DM = DigiMarkus. Saatavissa: <https://www.digimarkus.fi/>. Viitattu 20.4.2020.

HY = Haastattelut DigiMarkuksen ymmärrettävyydestä. Säilytettävänä Suomen Piipiaiseurassa. Syksy 2016.

KO = DigiMarkuksen käännösohjeet. Säilytettävänä Suomen Piipiaiseurassa. 18.3.2016.

KR 1992 = Pyhä Raamattu. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos. Helsinki: Suomen Piipiaiseurassa.

ML = DigiMarkuksen mallilukija. Säilytettävänä Suomen Piipiaiseurassa. Maaliskuu 2016.

NA28 = *Novum Testamentum Graece.* 2012. Barbara Aland, Kurt Aland, Eberhard Nestle & Erwin Nestle (toim.). 28. painos. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.

OM = DigiMarkuksen ohjausryhmän muistio. Säilytettävänä Suomen Piipiaiseurassa. 18.3.2016.

SEVUK = *Contemporary English Version.* 1997. Swindon: British and Foreign Bible Society.

Sähköpostiviesti Terhi Huovarilta 8.11.2017.

TL = DigiMarkuksen ymmärrettävyydestin testilomake. Säilytettävänä Suomen Piipiaiseurassa. Toukokuu 2016.

UBS5 = *The Greek New Testament.* 2014. Barclay M. Newman & Florian Voss (toim.). 5. korjattu painos. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.

UT 1938 = Pyhä Raamattu. Uusi testamentti. XII yleisen Kirkolliskokouksen vuonna 1938 käytäntöön ottama suomennos. Helsinki: Suomen Kirkon Sisälähetysseura.

VR = DigiMarkuksen ymmärrettävyydestin vastausraportti. Säilytettävänä Suomen Piipiaiseurassa. 16.5.2016.

Kirjallisuuslähteet

- ALANKO-KAHILUOTO, OUTI 2014: Lukijasta lukemiseen, tulkinnasta elämykseen: lukijan käsite kirjallisuudentutkimuksessa. – Outi Alanko-Kahiluoto & Tiina Käkälä-Puumala (toim.), *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä* s. 206–239. 4. painos. Tietolipas 174. Helsinki: SKS.
- ANTTONEN, VEIKKO 1996: *Ihmisen ja maan rajat. 'Pyhä' kulttuurisena kategoriana*. SKST 646. Helsinki: SKS.
- BENELLI, BEATRICE & CARMEN BELACCHI & GIANLUCA GINI & DANIELA LUCANGELI 2006: 'To define means to say what you know about things'. The development of definitional skills as metalinguistic acquisition. – *Journal of Child Language* 33 s. 71–97.
- CRUSE, ALAN 2013: *Meaning in language. An introduction to semantics and pragmatics*. 3. painos. Oxford: Oxford University Press.
- CRUSE, D. A. 1986: *Lexical semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- DURKHEIM, ÉMILE 1980 [1912]: *Uskontoelämän alkeismuodot. Australialainen toteemijärjestelmä*. Suom. Seppo Randell. Helsinki: Tammi.
- ELIADE, MIRCEA 2003 [1959]: *Pyhä ja profaani*. Suom. Teuvo Laitila. Helsinki: Loki-kirjat.
- GEERAERTS, DIRK 2010: *Theories of lexical semantics*. Oxford: Oxford University Press.
- GRÖNROS, EIJAA-RIITTA 1994: Sävyt ja vivahteet. Sanojen tyylilajin osoittaminen sanakirjassa. – *Kielikello* 3/1994 s. 11–15.
- 2006: Arkikielestä yleiskieleen. – *Kielikello* 4/2006 s. 16–18.
- HAARALA, RISTO 1981: *Sanastotyön opas*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 16. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- HAKULINEN, LAURI 1969: *Suomen sanaston käänköslainoja*. SKST 293. Helsinki: SKS.
- HONKO, MARI 2013: *Alakouluikäisten leksikaalinen tieto ja taito. Toisen sukupolven suomi ja S1-verrokki*. Acta Universitatis Tamperensis 1865. Tampere: Tampere University Press.
- HÄKKINEN, KAISA 1983: *Suomen kielen vanhimmasta sanastosta ja sen tutkimisesta. Suomalais-ugrilaisien kielten etymologisen tutkimuksen perusteita ja metodiikkaa*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 17. Turku: Turun yliopisto.
- 1994: *Agricolasta nykykieleen. Suomen kirjakielen historia*. Helsinki: WSOY.

- 1996: *Kielitieteen perusteet*. Tietolipas 133. Helsinki: SKS.
- 2004: *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. Helsinki: WSOY.
- INGO, RUNE 1990: *Lähtökielestä kohdekieleen. Johdatusta käännöstieteeseen*. Helsinki: WSOY.
- IRT = *Iso Raamatun tietosanakirja 1–3*. Vantaa: Raamatun tietokirja. 1972–1975.
- ITKONEN, ERKKI 1966: *Kieli ja sen tutkimus*. Helsinki: WSOY.
- ITKONEN-KAILA, MARJA 1986: Juhani Aho ja Otto Manninen raamatunsuomennoksen kielentarkastajina. – Jorma Sallinen & Aarne Toivanen (toim.), *Kohti uutta kirkkoraamattua. Näkökulmia Raamatun kääntämiseen*. Suomen eksegeettisen seuran julkaisuja 43. Helsinki: Suomen eksegeettinen seura.
- JANTUNEN, JARMO H. 2001: Tärkeä seikka ja keskeinen kysymys: Mitä korpuslingvistinen analyysi paljastaa lähisynonyymeista? – *Virittäjä* 105 s. 170–192.
- JUSSILA, RAIMO 1998: *Vanhat sanat. Vanhan kirjasuomen ensiesiintymiä*. SKST 696. Helsinki: SKS.
- KANGASNIEMI, HEIKKI 1997: *Sana, merkitys, maailma. Katsaus leksikaalisen semantiikan perusteisiin*. Helsinki: Finn Lectura.
- KARIHALME, OILI 1996: *Muotoilun teoriasanaston termistytminen*. Acta Wasaensia No 51. Kielitiede 10. Vaasa: Universitas Wasaensis.
- KARLSSON, FRED 1994: *Yleinen kielitiede*. Helsinki: Yliopistopaino.
- KAUHANEN, TUUKKA 2017: DigiMarkus eksegeetin silmin. – *Teologinen aikakauskirja* 3/2017 s. 250–256.
- KELA, MARIA 1991: *Psalmien adjektiivit. Havaintoja kirkkoraamatun ja raamatunkäännösehdotuksen psalmikäännösten eroista*. Kirkon tutkimuskeskus. Sarja C 45. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- 2007: *Jumalan kasvot suomeksi. Metaforisaatio ja erään uskonnollisen ilmauksen synty*. Jyväskylän studies in humanities 82. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- 2014: Uskonnollinen metafora väitelauseena. – Riikka Nissi & Aila Mielikäinen (toim.), *Sanaa tutkimassa. Näkökulmia uskonnolliseen kieleen ja sen käyttöön* s. 307–336. SKST 1398. Helsinki: SKS.
- KOIVISTO, VESA 2013: *Suomen sanojen rakenne*. Suomi 202. Helsinki: SKS.
- KOLEHMAINEN, TARU 2014: Kielentarkastajat raamatunkäännöstyössä. – Riikka Nissi & Aila Mielikäinen (toim.), *Sanaa tutkimassa. Näkökulmia uskonnolliseen kieleen ja sen käyttöön* s. 69–105. SKST 1398. Helsinki: SKS.

- KUIRI, KAIJA 2012: *Johdatus semantiikkaan*. Helsinki: Finn Lectura.
- KULKKI-NIEMINEN, AULI 2010: *Selkoistettu uutinen. Lingvistinen analyysi selkotekstin erityispiirteistä*. Acta Universitatis Tamperensis 1524. Tampere: Tampere University Press.
- KURLAND, BRENDA F. & CATHERINE E. SNOW 1997: Longitudinal measurement of growth in definitional skill. – *Journal of Child Language* 24 s. 603–625.
- LAPPALAINEN, HANNA 2004: *Variaatio ja sen funktiot. Erään sosiaalisen verkoston jäsenten kielellisen variaation ja vuorovaikutuksen tarkastelua*. SKST 964. Helsinki: SKS.
- 2017: Ilosanomaa diginatiiveille. – Leevi Launonen & Elina Rautio (toim.), *Yksin uskosta, yksin armosta. Uskonpuhdistuksen merkitys nykyajalle* s. 283–285. Keuruu: Aikamedia.
- LEHIKONEN, LAILA & SILVA KIURU 1998: *Kirjasuomen kehitys*. 4. painos, uudistettu laitos. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- LEHTINEN, ESA 2002: *Raamatun puhuttelussa. Teksti, kokemus ja vuorovaikutus adventistien raamatuntutkistelussa*. Acta Universitatis Tamperensis 891. Tampere: Tampere University Press.
- MIELIKÄINEN, AILA 1992a: Miten liturginen kieli uudistuu. – *Kieliposti* 2/1992 s. 4–16.
- 1992b: Kulunutta liturgiaa vai elävää viestintää? Kirkollisten toimitusten kieli uudistuu. – *Kielikello* 4/1992 s. 3–8.
- 1998a: Muuttumaton sisältö, muuttuva kieli. – *Kielikuvia* 1/1998 s. 14–17.
- 1998b: 1900-luvun raamatunsuomennosten uudissanastoa. – Aila Mielikäinen & Paavo Suihkonen (toim.), *Tutkielmia Raamatun kielestä* s. 105–136. Suomen kielen laitoksen julkaisuja 39. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- 2000: Miten kieli hengellistyy. – Matti Punttila, Raimo Jussila & Helena Suni (toim.), *Piipakielestä kirjakieleksi* s. 237–253. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 105. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- 2001: Mikael Agricolan sanasto 1900-luvun kirkkoraamatuissa. – Sándor Maticsák, Gábor Zaics & Tuomo Lahdelma (toim.), *Ünnepi könyv Keresztes László tiszteletére* s. 405–417. Folia Uralica Debreceniensia 8. Debrecen: DE Finnugor Nyelvtudományi Tansz.
- 2014: Uskonnollisen suomen kielen kehitys Agricolasta nykypäivään. – Riikka Nissi & Aila Mielikäinen (toim.), *Sanaa tutkimassa. Näkökulmia uskonnolliseen kieleen ja sen käyttöön* s. 29–68. SKST 1398. Helsinki: SKS.
- MIELIKÄINEN, AILA & PAAVO SUIHKONEN (toim.) 1998: *Tutkielmia Raamatun kielestä*. Suomen kielen laitoksen julkaisuja 39. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

- MILTON, JAMES 2009: *Measuring second language vocabulary acquisition*. Bristol: Multilingual Matters.
- MURPHY, LYNNE 2003: *Semantic relations and the lexicon. Antonymy, synonymy, and other paradigms*. Cambridge: Cambridge University Press.
- NIDA, EUGENE A. 1964: *Toward a science of translating*. Leiden: Brill.
- NIDA, EUGENE A. & CHARLES R. TABER 1969: *The theory and practice of translation*. Leiden: Brill.
- NIEMI, LAURA 2014: Slangi helluntaikarismaattisessa seurakunnassa toimivien nuorten kielenkäytön resurssina. – Riikka Nissi & Aila Mielikäinen (toim.), *Sanaa tutkimassa. Näkökulmia uskonnolliseen kieleen ja sen käyttöön* s. 233–269. SKST 1398. Helsinki: SKS.
- NIKOLAINEN, AIMO T. 1986: Mistä raamatunkäännöstyössä on kysymys? – Jorma Sallinen & Aarne Toivanen (toim.), *Kohti uutta kirkkoraamattua. Näkökulmia Raamatun kääntämiseen* s. 9–14. Suomen eksegeettisen seuran julkaisu 43. Helsinki: Suomen eksegeettinen seura.
- NISSI, RIIKKA 2010: *Totuuden jäljillä. Tekstin tulkinta nuorten aikuisten raamattupiirikeskusteluissa*. Jyväskylä studies in humanities 145. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto
- NISSI, RIIKKA & AILA MIELIKÄINEN 2014: Johdanto. – Riikka Nissi & Aila Mielikäinen (toim.), *Sanaa tutkimassa. Näkökulmia uskonnolliseen kieleen ja sen käyttöön* s. 7–25. SKST 1398. Helsinki: SKS.
- PAJUNEN, ANNELI 2012: Kirjoittamistaitojen kehitys 8–12-vuotiailla. Alakoululaisten unelmakirjoitelmat. – *Virittäjä* 116 s. 4–32.
- PAJUNEN, ANNELI & ESA ITKONEN & SEPPO VAINIO 2015: Sanamerkityksen hallinta nuorilla aikuisilla. – *Virittäjä* 119 s. 160–188.
- 2016: Nuorten aikuisten kyky määritellä sanojen merkityksiä. – *Virittäjä* 120 s. 477–515.
- PALVA, HEIKKI 2006: *Raamatun tietosanasto*. 3. painos. [Korkeakoski]: Data Universum.
- PITKÄNEN, KAARINA 2008: *Suomi kasvitieteen kieleksi. Elias Lönnrot termistön kehittäjänä*. SKST 1164. Helsinki: SKS.
- PUUKKO, A. F. 1946: *Suomalainen Raamattumme. Mikael Agricolasta uuteen Kirkkoraamattuun*. Helsinki: Otava.
- RANTALA, JENNI 2012: *Ihmisen olotilaa kuvaavien ilmausten sanastonhallintataidot yläkoulussa ja lukiossa*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.

- RAPOLA, MARTTI 1960: *Sanojemme ensiesiintymiä Agricolasta Yrjö Koskiseen*. Tietolipas 22. Helsinki: SKS.
- REISS, KATHARINA & HANS J. VERMEER 1986 [1984]: *Mitä kääntäminen on. Teoriaa ja käytäntöä*. Suom. Pauli Roinila. Helsinki: Gaudeamus.
- RINTALA, PÄIVI 1991: Tyyliopin perusteita. – Osmo Ikola (toim.), *Nykysuomen käsikirja* s. 205–228. Helsinki: Weilin+Göös.
- RÄISÄNEN, HEIKKI 1986: Kohti uutta raamatunsuomennosta. – Jorma Sallinen & Aarne Toivanen (toim.), *Kohti uutta kirkkoraamattua. Näkökulmia Raamatun kääntämiseen* s. 176–199. Suomen eksegeettisen seuran julkaisuja 43. Helsinki: Suomen eksegeettinen seura.
- SAARISALO, AAPELI 1985: *Raamatun sanakirja*. 6. painos. Helsinki: Kirjaneliö.
- Sanaa tutkimassa. Näkökulmia uskonnolliseen kieleen ja sen käyttöön*. 2014. Riikka Nissi & Aila Mielikäinen (toim.). SKST 1398. Helsinki: SKS.
- SAUKKONEN, PAULI & MARJATTA HAIPUS & ANTERO NIEMIKORPI & HELENA SULKALA 1979: *Suomen kielen taajuussanasto*. Porvoo: Söderström.
- SKES = *Suomen kielen etymologinen sanakirja I–VII*. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura 1978–1981.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia.
- SMS = *Suomen murteiden sanakirja I–VIII*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1985–2008.
- SSA = *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja I–III*. Helsinki: SKS & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1992–2000.
- SUOJANEN, PÄIVIKKI 1975: Uskonnollinen kieli. – Juha Pentikäinen (toim.), *Uskonnollinen liike. Suomalaisia tapaustutkimuksia* s. 230–260. Tietolipas 74. Helsinki: SKS.
- 1978: *Saarna, saarnaaja, tilanne. Spontaanin saarnan tuottamistilanne Länsi-Suomen rukoilevaisuudessa*. SKST 343. Helsinki: SKS.
- 2000: *Uskontotieteen portailla. Historiaa ja tutkimussuuntia*. Tietolipas 163. Helsinki: SKS.
- TAMMI, PEKKA 1992: *Kertova teksti. Esseitä narratologiasta*. Helsinki: Gaudeamus.
- TEINONEN, SEPPO 1999: *Teologian sanakirja*. 2. korjattu painos. Helsinki: Kirjapaja.
- TOIVANEN, AARNE 1985: *Ajankohtainen raamatunsuomennos*. Helsinki: Kirjaneliö.

—— 1989: *Sanotaan se suomeksi. Uudistuva raamatunkäännös. UT*. Helsinki: Kirjapaja.

TOIVANEN, TUULIA 2014: Vuoden 1992 raamatunkäännöshanke sosiaalisena, uskonnollisena ja kielellisenä kiistakysymyksenä. – Riikka Nissi & Aila Mielikäinen (toim.), *Sanaa tutkimassa. Näkökulmia uskonnolliseen kieleen ja sen käyttöön* s. 107–142. SKST 1398. Helsinki: SKS.

TUOMINEN, TIINA & TYTTI SUOJANEN & KAISA KOSKINEN 2015: Kääntämisen ja käytettävyyden kohtaamisia. – Sirkku Aaltonen, Nestori Siponkoski & Kristiina Abdallah (toim.), *Käännetyt maailmat. Johdatus käännösviestintään* s. 198–212. Helsinki: Gaudeamus.

TURUNEN, RIIKKA 2012: *Viides- ja seitsemäsluokkalaisten abstraktien substantiivien ja verbien hallinta*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.

TÖYRY, MAIJA 2005: *Varhaiset naistenlehdet ja naisten elämän ristiriidat. Neuvotteluja lukijasopimuksesta*. Viestinnän julkaisuja 10. Helsinki: Helsingin yliopiston viestintätieteiden laitos.

VARTIAINEN, RITVA 1988: Agricolan kielen keskeiset hengelliset laatusanat. – Esko Koivusalo (toim.), *Mikael Agricolan kieli* s. 180–202. Tietolipas 112. Helsinki: SKS.

VEHMAS-LEHTO, INKERI 1999: *Kopiointia vai kommunikointia? Johdatus käännösteoriaan*. Helsinki: Finn Lectura.

WIIO, OSMO A. 1968: *Readability, comprehension and readership. An experimental study on the readability of Finnish magazine articles, with special reference to readership*. Acta Universitatis Tamperensis ser. A vol. 22. Tampere: Tampereen yliopisto.

—— 1998: *Johdatus viestintään*. 6.–8. painos. Espoo: Weilin+Göös.

Internet-lähteet

DigiMarkus-sivusto. Saatavissa: <https://www.digimarkus.fi/>. Viitattu 20.4.2020.

HUTTUNEN, NIKO 2017: Uusia sanoja. Saatavissa: <https://www.digimarkus.fi/blogi/uusia-sanoja>. Viitattu 20.4.2020.

KS = *Kielitoimiston sanakirja*. 2020. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. Verkkojulkaisu. <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/>. Viitattu 20.4.2020.

Raamattu Kansalle -sivusto. Saatavissa: <http://www.raamattukansalle.fi/?sid=4>. Viitattu 20.4.2020.

TENHUNEN, KATRI 2017: DigiMarkus katolilaisen kannalta. Saatavissa:
<https://www.digimarkus.fi/blogi/digimarkus-katolilaisen-kannalta>. Viitattu
20.4.2020.

Tieteen termipankki 20.4.2020: Kielitiede:lekseemi.
(<http://www.tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:lekseemi>.)

Tieteen termipankki 20.4.2020: Kielitiede:sana.
(<http://www.tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:sana>.)

Tieteen termipankki 20.4.2020. Kielitiede:sananmuoto.
(<http://www.tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:sananmuoto>.)

Tieteen termipankki 20.4.2020. Kielitiede:yleiskieli.
(<http://www.tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:yleiskieli>.)

Tieteen termipankki 20.4.2020. Terminologiaoppi:erikoiskieli.
(<http://www.tieteentermipankki.fi/wiki/Terminologiaoppi:erikoiskieli>.)

VKS = *Vanhan kirjasuomen sanakirja*. 2020. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus.
Verkkojulkaisu. <http://kaino.kotus.fi/vks/>. Viitattu 20.4.2020.

LIITE 1

Suomen Pipliaseura

Toukokuu 2016

Digiajan Markus -käännöshanke

Käännöksen ymmärrettävyyden testilomake

Tervetuloa tekemään testiä, jossa kerätään tietoa Markuksen evankeliumin uuden suomennoksen ymmärrettävyydestä. Testin avulla kerätään tietoa käännöksen tekijöille siitä, kuinka hyvin he ovat työssään onnistuneet.

Testiaika on 9.-16.5.2016 ja täytetyn testilomakkeen palauttamisen jälkeen toimitamme vastaajalle 30 euron lahjakortin. Lisätietoja testistä saat Sara Kanaselta, sara.kananen@viestintamyy.fi.

Ohje testin tekemiseen:

Lue liitteenä oleva teksti (Markuksen evankeliumin uuden suomennoksen alku) ja vastaa alla oleviin kysymyksiin. Kysymyksiin olennaisesti liittyvät sanat on lihavoitu.

Valitse annetuista vaihtoehtoista vain yksi, se, joka mielestäsi vastaa parhaiten tekstin merkitystä. Kysymyksiin ei välttämättä ole vain yhtä oikeaa vastausta.

Jos sallit, että vastauksiasi käytetään myös käännöshankeen ulkopuoliseen tutkimukseen niin, ettei henkilöllisyytesi käy ilmi, laita rasti tähän ruutuun. ☐

Asumattomalta seudulta kuuluu huuto:

»Valmistakaa Herralle tie,

oikaiskaa hänen polkunsu **mutkat!**»

1. Mutkien oikaiseminen tarkoittaa
 - a) vilpillisten keinojen käyttöä.
 - b) polkujen suoristamista.
 - c) kulkemisen helpottamista.
 - d) jotain muuta; mitä?

PIPLiA. voimasanoja

Juuri näin tapahtui. Johannes Kastaja **julisti** asumattomalla seudulla, että ihmisten tulisi elää uudella tavalla ja saada kaste. Niin he saivat **syntinsä** anteeksi.

2. Julistaminen on

- a) virallisten asioiden julkistamista.
- b) ylevää puhetta.
- c) puhetta uskonnollisista asioista.
- d) jotain muuta; mitä?

3. Synti on

- a) Jumalan tahdon noudattamatta jättämistä.
- b) uskonnon kieltämä asia.
- c) joku erityisen mukava asia.
- d) jotain muuta; mitä?

Minä olen kastanut teidät vedessä, mutta hän kastaa teidät **Pyhässä Hengessä**.

4. Pyhässä Hengessä kastaminen tarkoittaa

- a) vedessä kastamiseen nähden erilaista rituaalia.
- b) kuvaannollista puhetta siitä, että Pyhä Henki vaikuttaa ihmiseen.
- c) tapahtuu jotain yliluonnollista.
- d) jotain muuta; mitä?

Noustessaan pintaan Jeesus näki, kuinka **taivas repesi**.

5. Taivaan repeäminen tarkoittaa, että

- a) pilvet väistyvät auringon tieltä.
- b) alkaa sataa kaatamalla.
- c) Jumala tuli näkyville.
- d) jotain muuta; mitä?

Siellä hän vietti 40 päivää Saatanan kiusattavana ja **villieläinten** joukossa, mutta enkelit pitivät hänestä huolta.

6. Villieläimet tarkoittavat tässä

- a) Saatanan lähettämiä kiusauksia.
- b) vaarallisia petoja.
- c) mitä tahansa villejä eläimiä.
- d) jotain muuta; mitä?

”Hetki on lähellä. Pian alkaa **Jumalan valta**. Alkakaik elää uudella tavalla ja luottakaa tähän hyvään uutiseen!”

7. Jumalan valta tarkoittaa tässä, että

- a) valtakunnassa vaihtuu hallitsijaksi Jumala.
- b) alkaa uusi aikakausi.
- c) Jumalan voima alkaa vaikuttaa uudella tavalla.
- d) jotain muuta; mitä?

”Seuratkaa minua. Teen teistä **ihmisten kalastajia**.”

8. Mitä ihmisten kalastaja tekee?

- a) Hän kokoaa ihmisiä yhteen.

- b) Hän hankkii kannattajia jollekin asialle.
- c) Hän käyttää epärehellisiä keinoja voittaakseen ihmiset puolelleen.
- d) Hän tekee jotain muuta; mitä?

Jeesus ja hänen oppilaansa saapuivat **sapattina** Kapernaumin kaupunkiin. Jeesus meni heti paikalliseen **synagogaan** ja alkoi opettaa.

9. Sapatti tarkoittaa

- a) juutalaista pyhäpäivää.
- b) lauantaita.
- c) lepopäivää.
- d) jotain muuta; mitä?

10. Synagoga on

- a) rakennuksen nimi.
- b) rukoushuone.
- c) Galilean murteessa koulu.
- d) joku muu; mikä?

Kuulijat olivat ällistyneitä, sillä Jeesuksella oli valta **opettaa vapaasti**, toisin kuin pyhiin kirjoituksiin perehtyneillä oppineilla.

11. Vapaasti opettaminen tarkoittaa tässä

- a) puhetta omin sanoin.
- b) puhetta ilman sivistyssanoja.
- c) puhetta, joka ei ole kaavoihin kangistunutta.
- d) jotain muuta; mitä?

Yksi kuulijoista oli mies, joka oli **saastaisen hengen** vallassa. Hän huusi: ”Jeesus Nasaretilainen! Mitä tekemistä meillä on keskenämme? Oletko tullut tuhoamaan meidät? Tiedän, kuka olet. Olet **Jumalan pyhä!**

12. Saastainen henki on

- a) demoni.
- b) mielisairaus.
- c) irstas mielikuvitus.
- d) joku muu; mikä?

13. Mitä tarkoittaa Jumalan pyhä tässä tapauksessa?

- a) Hän on erityisen uskonnollismielinen henkilö.
- b) Hän on pappi.
- c) Hän on Jumalan Poika.
- d) Hän on joku muu; kuka?

”Lähdetään muualle, lähiseudun kyliin. Minun on **saarnattava** niissäkin, siksi lähdin aikaisin ulos rukoilemaan.

14. Saarnaaminen tarkoittaa

- a) uskonnollisista asioista puhumista.
- b) kuulijoiden elämän arvostelemista.

- c) kovaäänistä huutamista.
- d) jotain muuta; mitä?

Eräänä päivänä Jeesuksen luo tuli mies, jolla oli vaikea ihosairaus, lepra. Hän polvistui Jeesuksen eteen ja pyysi: ”Jos vain tahdot, **puhdist**a minut.”

15. Puhdistaminen tarkoittaa tässä

- a) puhdistusaineen käyttämistä tahrojen poistamiseksi.
- b) uskonnollisten kieltojen kumoamista.
- c) sairauden tuottamien ihomuutosten poistamista.
- d) jotain muuta; mitä?

”Älä kerro tästä kenellekään. Mene vain näyttämään itsesi papille ja anna puhdistumisestasi se **uhri**, jonka Mooses on määrännyt, todisteeksi heille.”

16. Uhri tarkoittaa tässä

- a) lahjaa, joka annetaan Jumalalle.
- b) arvokasta asiasta luopumista.
- c) eläintä, joka tapetaan.
- d) jotain muuta; mitä?

Oppineet **fariseukset** tuhahtivat heille: ”Miksi Jeesus syö tuollaisten kanssa?”

17. Fariseukset

- a) ovat uskonnollisen liikkeen jäseniä.
- b) ovat tekopyhiä hurskastelijoita.
- c) fariseus-nimisen ammatin harjoittajia.
- d) ovat jotain muuta; mitä?